

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет психолого-педагогічний
Кафедра загальної та вікової психології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Токарева Н.М.
(підпис) (прізвище, ініціали)

«___» _____ 2023 р.

Реєстраційний № _____

«___» _____ 2023 р

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Кваліфікаційна робота студентки групи ЗПП-22
(шифр групи)

ступінь вищої освіти: Магістр
(бакалавр, магістр)

спеціальності 053 Психологія
(шифр і назва спеціальності)

Воєводської Олени Олександрівни
(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та вікової психології

Макаренко Н.М.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

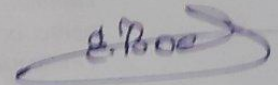
Кривий Ріг 2023

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Воеводська Алена Александрівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

30.10.2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І	
ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ	
1.1.Соціальні мережі та їх вплив на розвиток критичного мислення....	10
1.2. Концептуальні підходи дослідження психологічних чинників розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж.....	18
1.3. Психологічні особливості критичного мислення користувачів соціальних мереж періоду ранньої дорослості та можливості його розвитку.....	26
Висновки до розділу І.....	32
РОЗДІЛ ІІ	
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЕТАПІ РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ	
2.1.Етапи та організація експериментального дослідження.....	34
2.2.Психологічний аналіз результатів діагностичного дослідження.....	41
Висновки до розділу ІІ.....	54
РОЗДІЛ ІІІ	
ПСИХОКОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА ЩОДО РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ	

3.1.Розвиток критичного мислення як базис студентоцентричної освіти.....	56
3.2. Розвивально-психокорекційна програма розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж.....	64
3.3.Психолого-педагогічні рекомендації щодо розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж.....	71
Висновки до розділу III.....	75
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	91

ВСТУП

Актуальність теми. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (інформаційні уніфіковані технології, медіатрансляції, програмне забезпечення, соціальні мережі) істотно прискорили темп сучасного життя, вплинули на особистість, яка одночасно існує у віртуальному та реальному світі. Обидві світи формують ціннісний, потребовий світ людини, збагачують (чи збіднюють) її психічне буття. Предметом наукових досліджень стає аналіз апаратної та програмної складової інформаційно-комунікаційних технологій, їх впливу на людину, починаючи з дитячого віку, а також у віці ранньої дорослості.

Підвищеної уваги потребує визначення ролі соціальних мереж у формуванні особистості. В узагальненому вигляді багатозначне поняття «соціальні мережі» можна представити (за М.Кастельсом, О.Кущенко, С.Панюковою) як соціальну структуру, «мережеве суспільство», утворені індивідами чи організаціями, що забезпечують різноманітні соціальні взаємовідносини, групи соціальних об'єктів - «вузлів» (людей чи організацій), зв'язків між ними. Феномен соціальних мереж, їх основні функції, можливості психологічного впливу досліджували Ю.Данько, Л.Городенко, О.Немеш, О.Терешкун, Т.Фісенко та інші. Науковці виділили як позитивну роль соціальних мереж (є джерелом інформації, майданчиком для розвитку бізнесу, реклами, спілкування, створення платформ за інтересами), так і негативну роль (погіршують комунікативні здібності, формують залежність, знижують якість пізнавальних процесів). Недостатній рівень розвитку критичного мислення (чи його відсутність) у результаті неконтрольованого перебування у соціальних мережах останнім часом турбує психологів, педагогів.

Так, аналізу специфіки критичного мислення, присвячені наукові праці як зарубіжних (Д.Дьюї, М. Вейнстайн, Є.Полат, Дж. Стіл та інші), так і вітчизняних психологів (С.Терно, О.Тягло, С.Максименко, Н.Харченко та інші). Дослідники визначають складність, багатозначність поняття, його характеристики: усвідомленість, самостійність, рефлексивність, аналітичність,

раціональність, гнучкість, цілеспрямованість тощо. Усвідомленість допомагає знаходити виходи за існуючі межі уявлень, самостійність дозволяє особистості формулювати нові завдання. Самостійність мислення (на думку С.Максименка) дає можливість творчого підходу до пізнання дійсності з урахуванням досвіду минулих поколінь. Розвинене критичне мислення користувача соціальних мереж допомагає особистості аналізувати безкінечний потік інформації, протидіяти маніпулятивним впливам.

Взаємовплив «соціальні мережі-критичне мислення», визначення психологічних чинників розвитку критичного мислення - предмет дослідження Т.Хачумян, Н.Макаренко, Л.Саракун, Н.Дементієвської та інших. Зокрема, Н.Дементієвська підкреслює необхідність формування критичного мислення для ефективної роботи з інтернет-матеріалами у зв'язку зі зниженням ролі вчителя у освітньому процесі, не обмеженістю інформаційного матеріалу, низьким рівнем технічних знань для максимального використання можливостей соціальних мереж тощо. Н.Макаренко наголошує на необхідності поширення медіаосвіти - майданчика розвитку критичного мислення; Т.Хачумян пропонує форми та методи розвитку критичного мислення студентів вишів.

Значна кількість досліджень психологічних чинників розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж (О.Пометун, Л.Пилипчатіна, І.Сущенко, І.Баранова) пропонує розвиток когнітивної сфери, конструювання аргументованих висловлювань, майстерність формулювати запитання, аналізу інформації. Психологічні чинники розвитку критичного мислення (психічна гігієна користування соціальними мережами, підвищення мотивації до розвитку критичного мислення, цілеспрямований розвиток у інтерактивній формі мислинневих процесів, розвиток креативності), механізм їх дії представлено у Н.Макаренко, О.Пометун, Н.Дементієвської, С.Тимохи тощо. Інститут інноваційних освітніх технологій визначає підбір форм, методів, стилю навчання, рефлексію, моделювання. Т.Тимоха представляє створення теоретичного підґрунтя як чиннику розвитку критичного мислення.

Також поширюються дослідження психологічних особливостей критичного мислення у користувачів соціальними мережами на етапі ранньої дорослості (О.Брик, Л.Саракун, Д.Клусер), шляхів його розвитку. Психологи відмічають фрагментарність, поверхневність, «мозаїчність», кліповість мислення користувачів соціальних мереж, аналізують їх вплив на всю психічну діяльність людини. О.Власенко, В.Різник представляють аналіз інтерактивних методів розвитку критичного мислення, пропонуючи розвивати здатність формулювати запитання, розробляти сценарії, розвивати рефлексію тощо.

Численні публікації, на нашу думку недостатньо висвітлюють результати експериментальних досліджень щодо ефективності психологічних чинників у розвитку критичного мислення. Недостатньо систематизована робота щодо інтерактивних методів роботи з розвитку критичного мислення. Опрацьовані результати останніх досліджень свідчать про недостатнє вивчення зазначеної проблеми, особливо в умовах тривалого дистанційного навчання у освітніх закладах, які є найбільш ефективними майданчиками для такого розвитку. Відтак, пошук шляхів вирішення означених проблем робить наше дослідження на тему **«Психологічні чинники розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж»** актуальним та своєчасним.

Мета: теоретично обґрунтувати систему психологічних чинників розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж, перевірити її ефективність шляхом розробки та експериментальної перевірки розвивально-корекційної програми.

Завдання дослідження.

1. На основі системно-узагальнюючого теоретичного аналізу наукових джерел з'ясувати ступінь розробленості у психолого-педагогічній науковій літературі проблеми впливу психологічних чинників на критичне мислення користувачів соціальних мереж на етапі ранньої дорослості.

2. Емпірично дослідити рівень розвитку критичного мислення у користувачів соціальних мереж у віці ранньої дорослості.

3. Узагальнити, обґрунтувати систему психологічних чинників впливу на критичне мислення, розробити розвивально-корекційну програму для подальшого впровадження у практику роботи.

4. На основі отриманих емпіричних даних розробити психолого-методичні вказівки для ефективного розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж.

Об'єкт: процес розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж.

Предмет: психологічні чинники розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж у віці ранньої дорослості.

Методологічна база дослідження

– *теоретичні* – аналіз, узагальнення психолого-педагогічного досвіду, систематизація психолого-педагогічної літератури з метою визначення теоретико-методологічних засад і основних підходів до розв'язання зазначеної проблеми, з'ясування змісту базових понять, розроблення системи розвивальної, корекційної роботи щодо розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж;

– *емпіричні* – самоспостереження; бесіда; анкетування; тестування; аналіз продуктів діяльності (соціальних мереж) з метою вивчення рівня розвитку критичного мислення;

методи обробки даних – кореляційний аналіз t-критерій Стьюдента для визначення статистичної значущості отриманих у процесі експерименту результатів.

Методи та методики:

- «Визначення ригідності» Г.Айзенка (для діагностики готовності до розвивальних змін);

- «Складні аналогії», «Логічність умовисновків», «Гнучкість мислення» В.Шадрікова (для визначення рівня розвитку процесів критичного мислення);

- «Креативність мислення» Дж.Гілфорда (для діагностики креативності мислення, як чинника розвитку критичного).

Теоретичною основою є наступні принципи психолого-педагогічного супроводу:

- *теоретичний* - теоретичні підходи щодо особливостей вікового розвитку особистості (І.Кон, Н.Токарева, А.Шамне та інші);
- *дослідження особливостей критичного мислення* (Д.Дьюї, О.Тягло, О.Пометун ін.);
- *положення про психологічні чинники впливу інформаційно-комунікаційних технологій на особистість* (Г.Дегтярьова, Н.Євтушенко, Н.Калашнікова);

Наукова новизна дослідження полягає у створенні авторської розвивально-корекційної програми розвитку критичного мислення з урахування психологічних чинників впливу.

Теоретична та практична значущість результатів дослідження:

- *вперше* на основі аналітичного опрацювання теоретичних наукових джерел, передового психолого-педагогічного досвіду, розроблено та апробовано розвивально-корекційну програму впливу психологічних чинників на рівень критичного мислення користувачів соціальних мереж віку ранньої дорослості;
- *предметно розглянуто та доведено* можливості коригувального впливу психологічних чинників розвитку критичного мислення на когнітивну сферу особистості на етапі ранньої дорослості;
- *уточнено* змістове наповнення понять «соціальні мережі», «критичне мислення».

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що:

- результати дослідження можуть бути основою для розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж для осіб у віці ранньої дорослості;
- отримані у результаті дослідження матеріали можуть бути використані як науково-методологічне забезпечення у підготовці фахівців спеціальностей: 053«Вікова та педагогічна психологія», «Психологія»;
- результати дослідження можуть бути запропоновано для використання працівниками освітньої сфери (викладачами закладів вищої освіти, вчителями

загальноосвітніх шкіл) в процесі роботи з користувачами соціальних мереж щодо розвитку критичного мислення на різних етапах вікового розвитку;

- окремі положення дослідження можуть бути використано психологами та педагогами в процесі підготовки навчальних посібників, розроблення спецкурсів і методичних рекомендацій; науковцями – для проведення поглиблених досліджень проблеми у закладах дошкільної освіти, студентами – для написання випускових кваліфікаційних робіт з психолого-педагогічних дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження представлено на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific research in the modern world» (Торонто, травень 2023).

Публікації. Стаття «Критичне мислення користувачів соціальних мереж та можливості його розвитку» у збірнику наукових праць VII Міжнародної науково-практичної конференції «Scientific research in the modern world» (Торонто, травень 2023).

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (93 найменування), 4 додатків на 12 сторінках. Робота містить 7 таблиць, 10 рисунків. Загальний обсяг роботи - 102 сторінки.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

1.1. Соціальні мережі та їх вплив на розвиток критичного мислення.

У січні позаминулого року Всесвітній економічний форум оприлюднив перелік професій майбутнього (нанотехнології, робототехніка, штучний інтелект тощо) та головні вимоги до фахівців цих галузей. Основними вимогами для цього стали наступні: complex problem solving, critical thinking [21]. Розвивати critical thinking, який дає complex problem solving у майбутніх фахівців повинен вчитель, викладач з розвиненим критичним мисленням, тому для цього визначено основні психологічні чинники його розвитку, розроблено спеціальні навчальні програми у освітніх закладах України. Розвиток критичного мислення - основа сучасної медіаосвіти, яка дозволяє особистості навчитися аналізувати, порівнювати, оцінювати неосяжний щоденний інформаційний потік.

Особливо актуальною проблема розвитку критичного мислення стає у час незворотних змін, прискорення темпів інформаційного, технічного розвитку сучасного суспільства, у сфері споживання інформації. Діти, молодь починають формувати власну індивідуальність не на зразках патернів батьківської поведінки та сталих цінностей минулого, а під впливом інформаційно-комунікаційних технологій (соціальних мереж, програмного забезпечення тощо). Саме тому потрібно скеровувати цей процес, оснащувати молодь такими знаннями, вміннями, навичками, які дадуть можливість утриматися у бурхливому інформаційному просторі та проявляться на інших етапах вікового розвитку.

Інтернет-технології стали природною частиною нашого життя і молодь (як найбільш активна аудиторія) швидко знайомиться з новими можливостями світової мережі: обмін листами (електронна пошта), обмін миттєвими

повідомленнями (чати), оцінки (у коментарях), публікації есе (блоги), прямі візуальні контакти (відео-чати), непрямі візуальні контакти (перегляд фотоматеріалів, відео) тощо.

Роль, яку відводили інформаційно-комунікаційним технологіям його фундатори, спочатку була виключно технічною. Наразі - це основний засіб психологічного впливу на особистість, її поведінку, а в першу чергу - на спосіб мислення. Вплив відбувається через свідомість - на когнітивну сферу, а потім безпосередньо на інші компоненти Я-образу (емоційний, поведінковий). Як зазначають В.Биков, О.Васенко, В.Різник, за силою впливу інформаційно-комунікаційні технології перевершують всі існуючі з часів появи писемності чинники впливу на психіку [4;8].

Ефективним засобом протистояння деструктивності такого впливу вважається розвиток критичного мислення.

Існує достатня кількість досліджень критичного мислення, дефініцій поняття. Фундатором поняття можна назвати американського психолога Д.Дьюї, який ще у минулому столітті визначив його як складну діяльність людини, пов'язану з її вчинками [17]. Дослідження феномену критичного мислення як процесу, що засноване на критеріях, здатне до самовдосконалення, формулює правильні судження відбувалося у Американському Інституті критичного мислення (директор та дослідник М.Ліпман) [39;91]. М.Ліпман виокремив основні елементи критичного мислення, які стали невід'ємними складовими подальших досліджень (дивись таблицю 1.1.1.)

Основні елементи критичного мислення (за М.Ліпманом)

Володіння певними прийомами опрацювання інформації	Чітке уявлення про структуру власної аргументації, її доступність до аудиторії.
Здатність надавати у спілкуванні перевірені приклади, аргументи, доводи.	Рефлексування з метою корекції власних суджень.
Творча мисленнєва діяльність, запобігання репродуктивності.	Здатність орієнтуватися на контент, піддавати сумніву власні судження.

Багатозначність дефініцій поняття «критичне мислення» у зарубіжній науковій літературі узагальнено Н.Макаренко [43]. Так, особливим видом розумової діяльності, який дає можливість людині виносити судження вважав критичне мислення Р.Джонсон; різновидом рефлексивного мислення, пошуком здорового глузду, здатності до логіки називали критичне мислення Дж.Браус та Д.Вуд; Д.Кластер досліджував вікові аспекти розвитку такого виду мислення; Д.Халперн, Б.Рассел зазначали, що критичне мислення поєднує в собі оцінку, категоризацію раніше набутих знань, установки, навички мислення. Р.Пауль пропонував таку дефініцію: «критичне мислення – це мислення про мислення, коли ви мислите задля вдосконалення свого мислення. Тут є важливими дві обставини: 1) критичне мислення – не просте мислення, а мислення, яке сприяє самовдосконаленню; 2) бажане самовдосконалення приходить з навичками використання стандартів коректної оцінки процесу мислення. Іншими словами, це самовдосконалення мислення на підставі певних стандартів» [цит. за 43]. Також досліджували критичне мислення М. Вейнстайн, Є.Полат, Дж. Стіл, J.Chaffee, зазначаючи його важливість у подальшому становленні особистості [89]; К.Попер виділяв гнучкість критичного мислення, Д.Кластер - соціальність та аргументованість як здатність піддавати критиці будь-яку інформацію [36].

Значний внесок у дослідження критичного мислення, історії його розвитку, особливостей, чинників та стадій розвитку зробили вітчизняні науковці А.Конверський, В.Шадріков, І.Бондарчук, Т.Воропай, О.Пометун, С.Терно,

О.Тягло, Л.Терлецька, Д.Канеман [27;34;72;73;75]. Так, В.Шадріков у якості властивостей мислення, які забезпечують продуктивність розумової діяльності називав наступні: гнучкість, швидкість, самостійність, глибина, широта, послідовність, критичність [82]. О.Тягло вважав критичне мислення правильним, ефективним мисленням, тісно пов'язаним з логікою. Обов'язковими характеристиками його повинні бути: цілеспрямованість; здатність регулювати сам процес мислення; наявність аналізу, синтезу, інтерпретацій, висновків; фактологічні, концептуально-контекстуальні засади, на яких базуються судження [75].

Влучним, на наш погляд, є розгорнутий О.Тягло образ ідеальної особи з розвиненим критичним мисленням: «...завжди допитлива, добре поінформована, упевнена у розумі, неупереджена, гнучка, справедлива в оцінках, чесна у визнанні своїх прихильностей, зважена у рішеннях, здатна до перегляду власної позиції, ясна у висловлюваннях з обговорюваних питань, впорядковано діюча у складних справах, старанна у пошуку відповідної інформації, розсудлива у доборі критеріїв, зосереджена на пошуку і наполеглива у віднайденні результатів, точних настільки, наскільки дозволяє предмет і обставини дослідження» [75].

Л.Ямщикова вважає критичне мислення видом розумової діяльності особистості, а М.Кларін відносить його до категорії раціонального, рефлексивного мислення, яке здатне виділяти правдивість інформації. При цьому науковець відносить до категорії «критичне мислення» як уміння, так і схильності [83].

Критичність мислення як адекватність оцінки умови рішення задачі, правильності власних дій, оцінки своєї активності, відмови від неправильних рішень та пошук ефективних зазначають у своїх дослідженнях О.Тихомиров, О.Пометун, С.Терно, Л.Терлецька [50;75]. Узагальнюючи численні трактування А.Авершина і Т.Яковенко, зводять поняття «критичне мислення» до здатності особистості в першу чергу усвідомлювати матеріал, потім оцінювати його, проявляючи психічну, емоційну, пізнавальну активність. Ця активність надасть

можливість вирішення конкретної проблеми [2]. Повний перелік афективних, мікрокогнітивних, макрокогнітивних критеріїв розвитку критичного мислення, узагальнених на основі опрацьованих джерел, представлено нами у Додатку А.

Тематика нашого дослідження спрямована на оцінку когнітивної сфери користувачів соціальних мереж, мислення яких формується під впливом інформаційно-комунікаційних технологій. Якщо розглядати інформаційно-комунікаційні технології (до яких відносяться соціальні мережі) як знаряддя впливу, то ще Л.Виготський, В.Зінченко, О.Леонт'єв розглядали вплив різноманітних знарядь на психічну діяльність [9]. Наразі ця проблема може розглядатися під новим кутом зору, тому що стрімке поширення інформаційних технологій використовує нові знаряддя (комп'ютерні мережі) та спрямовує здійснювати діяльність у принципово нових умовах віртуальних просторів. Це, на думку В.Балардим, О.Арестова, О.Войскунського, сприяє структурним та функціональним змінам психічної діяльності людини [3].

Численні наукові праці (О.Сидоренко, А.Жичкіна, О.Оніщенко, О.Мороз А.Авершина, М.Назар, Т.Яковенко, О.Капраль, О.Акульшина, Т.Зарубина, Л.Компанцева та інші) щодо дослідження феномену «соціальні мережі», містять визначення поняття, характеристики, механізми дії [26;41;46]. Зарубіжні, вітчизняні науковці, психологи, соціологи, нейробіологи, лікарі, педагоги: E.Qualman, J. Clark, S.Algoe, J. Bayer, P.Triêu, N.Ellison, N.Ellering, І.Новосельський, Г.Мироненко, Н.Клімчук, О.Неміш, Л.Ноздріна, О.Терешкун роблять свій важливий внесок у дослідження психологічного впливу соціальних мереж на особистість [47;87;90].

В узагальненому вигляді більше 100 визначень феномену «соціальні мережі» можна представити у таблиці: (дивись таблицю 1.1.2.).

Феномен соціальних мереж та їх функцій

Визначення поняття	Інтерресурс Web-2.0, який зберігає контент (інформацію), що створює користувач, а не тільки власник
	Різновид безмасштабної мережі, вузли якої утворюють соціальні автори (окремі індивіди, мікро- й макросоціальні групи), а ребра продукуються діадичною комунікацією між ними (К.Каган).
	Основний спосіб розповсюдження новин (Ю.Кокарча).
	Технологічні комплекси організації і управління обмінами електронною інформацією між суб'єктами соціальних відносин, призначені для забезпечення горизонтального спілкування зацікавлених у ньому абонентів, об'єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами та навичками спілкування (Р.Гнатюк).
	Спільнота постійних користувачів певного мережевого ресурсу, “коло своїх”, об'єднаних нормами і спільністю цілей комунікації» (О.Акульшин).
	Будь-яка технологія, яка використовується в Інтернеті для полегшення спілкування між людьми» (Т.Заруба).
Види соціальних мереж	Telegram, YouTube, Instagram, TikTok, LinkedIn, Twitter, Pinterest, месенджери.
Функції	- забезпечення процесу комунікації; - створення інформаційного, освітнього простору; - формування спільнот (політичних, релігійних тощо, за інтересами); - організація ділових стосунків; - месенджер, дошка об'яв, каталог бібліотечних ресурсів, замітник паперових носіїв.
Механізми впливу	Аргументація, навіювання, маніпуляція, нейролінгвістичне програмування, самопросування, переконання, зараження, ігнорування тощо

Згідно даних Global Logic на серпень 2022 та рейтингу популярності соціальних мереж в Україні, найбільшою популярністю користуються такі: Telegram; YouTube; Facebook; TikTok (який, наприклад) має майже 11 млн. українських користувачів [цит.за 47].

Можливості, чинники, механізми впливу соціальних мереж на особистість (зокрема, її когнітивну сферу) проводила Ю.Кокарча. Авторкою надано розгорнуте дослідження такого впливу на формування нового типу мислення (свідомості, культури) - кліпового. Подібних точок зору дійшли сучасні науковці (В.Лютий, К.Коломієць, А.Єгорова, В.Курбатов, Л.Крупенникова, Г.Пирог, О.Пирог та інші.), описавши фрагментарність, хаотичність, мозаїчність кліпового мислення, визначивши такі нові різновиди мислення користувачів соціальних мереж як: NET-мислення, віртуально-мережеве мислення [24;38;57].

Розвиток інтелекту, трансформація мислення в умовах віртуального світу та подовженого дистанційного навчання представлено у Є.Архіпової, О.Ковалевської, Г.Гордійчук, М. Смульсон, Ю.Лотоцької, А.Єгорової, В.Курбатова. Таке мислення формує новий вид розумових операцій, має специфічний вигляд - «мережеве мислення» [1;15].

Л.Саракун визначає, що у процесі зловживання соціальними мережами (особливо у дитячому та юнацькому віці) взагалі знижується розумова активність: порушуються властивості уваги, гальмується міркування, мозок стомлюється, виконуючи безглузду діяльність. Швидкоплинний потік інформації не дає можливості осмислювати, опрацьовувати інформацію, формує шкідливі стандарти мислення, що проявляється на послідовних етапах розвитку [61].

Старший викладач кафедри психології Києво-Могилянської академії О.Брик, аналізувала вплив соціальних мереж на мисленнєву діяльність. Науковиця зазначила, що соціальні мережі спрощують пошук, сприймання інформації (читання текстів), знижують рівень зусиль для їх розумового опрацювання, тим самим погіршуючи операції мислення [6].

Новий тип мислення «картинками», «образами», «емодзі», «слоганами» опрIMITивлює свідомість та сприйняття, визначали Т.Крамаренко, В.Кайко [31]. Поєднання картинки з текстом («демотиватори», «статуси») за рахунок емоційності, сконцентрованості привертають увагу до контексту, але сприймання його поверхневе та епізодичне.

Тобто, у користувачів соціальних мереж практично зникають такі критерії критичного мислення як:

- макрокогнітивні (узагальнення, оцінка, глибина розуміння);
- мікрокогнітивні (порівняння, аналіз, логічність);
- афективні (самостійність, сміливість, наполегливість).

Мислення трансформується, знижується його якісний рівень. А для ефективного існування у сучасному інформаційному просторі необхідно розвинути такі механізми критичного мислення (за Д. Клустером, К.Уейдом, К.Таврисом), які представлені на рисунку (дивись рисунок 1.1.):

Рис.1.1.1. Механізми критичного мислення, необхідні користувачу соціальних мереж [36].

Можливості розвитку означених критеріїв, слід починати з визначення психологічних чинників його розвитку.

1.2. Концептуальні підходи дослідження психологічних чинників розвитку критичного мислення користувачів соціальних

Концептуальні підходи до визначення психологічних чинників розвитку критичного мислення, засоби їх розвитку представлені у численних науково-психологічних, популярно-психологічних дослідженнях (В.Дружинін, В.Роменець, В.Семиченко, Н.Макаренко та інших). Так, у наукових дослідженнях Н.Макаренко узагальнено три групи основних чинників розвитку креативного мислення (вікові, особистісні, індивідуальні), які співпадають з чинниками розвитку критичного. Автор визначає:

- сензитивність віку для розвитку мислення (В.Дружинін, Є.Гергель, В.Моляко);
- рефлексія, свідоме ставлення до діяльності як механізм мислення (Н.Токарева, Н.Пов'якель, В.Семиченко);
- здатність до пізнавальної активності, основний мотиватор розвитку мислення (Д.Богоявленська);
- різноманітні когнітивні стилі мислення (Х.Гарднер) [цит. за 43].

Саме у віці ранньої дорослості повинна бути сформована здатність мислити логічно, знаходити шляхи гнучкого переходу теоретичного мислення у практичне. Спотерігається перехід до вищих рівнів абстрагуючого та узагальнюючого мислення, які дають можливості усвідомлено оволодіти логічними операціями узагальнення, аналізу, порівняння тощо. Новоутворення у розвитку мислення на різних етапах розвитку віку досліджували І.Кон, В.Кремінь, виокремлюючи: абстрактність мислення, індивідуальні стилі розумової діяльності, формування інтересу до наукового пошуку з елементами дослідницьких дій [33]. Здатність до рефлексування як новоутворення віку підкреслювала Н.Токарева [71]. Різноманітні когнітивні стилі мислення та здатність до цілеспрямованої пізнавальної активності доводять можливості розвитку критичного мислення у юнацькому віці, коли відбувається перехід критичного мислення з етапу розвитку у стан функціонування в процесі розв'язання конкретних задач.

При аналізі науково-психологічних досліджень (Н.Макаренко, Н.Токарева, Л.Саракун, Є.Корольов, О.Васенко та інших), ми виокремили наступні психологічні чинники, які можуть вплинути на розвиток критичного мислення (дивись рис.1.2.1.)

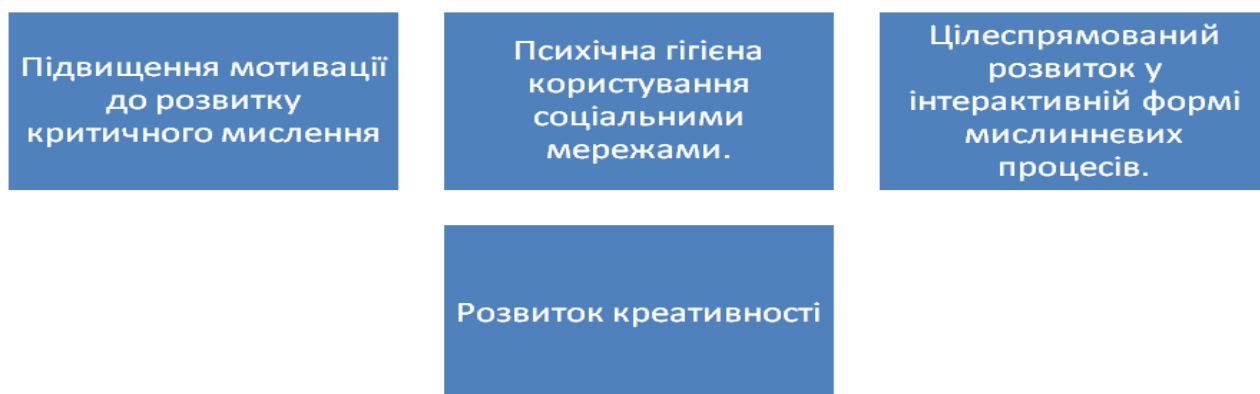

Рис.1.2.1. Психологічні чинники розвитку критичного мислення користувача соціальних мереж (на основі узагальнення науково-теоретичних джерел) [8;28;43;71].

Дослідження цих чинників певним чином відбувалося ще у працях Д.Дьюї [17], який визначав фундаментальну мету освіти - не просто надавати інформацію учням, а розвивати критичний спосіб мислення, тобто формувати вміння та навички, завдяки яким юнак зможе адекватно оцінювати будь-яку ситуацію та знаходити потрібні (часом нестандартні) стратегії подолання виникаючих проблем.

Для цього потрібно мати достатній рівень розвитку мисленневих операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення), проявляти креативні здібності, а головне - бути вмотивованим на такий розвиток. Якщо трансформувати потребу розвитку критичного мислення у користувачів соціальних мереж (особливо тих, хто перебуває у інтернет просторі неконтрольований час, без визначеної цілі), підвищення мотивації - один з основних чинників будь-якої діяльності, розвитку критичного мислення зокрема.

Підвищення мотивації до навчання, саморозвитку, самовдосконалення у сучасних філософських, соціальних, психолого-педагогічних дослідженнях висвітлюється постійно. Кожен з авторів (І.Хоменко, С.Терно, О.Соснюк)

наголошує на необхідності переконання дітей, учнів, студентів у актуальності розвитку критичного мислення (як базової основи саморозвитку та самовдосконалення) переконливими аргументами. Так, І.Хоменко зазначає що такий розвиток розвиває м'язи мозку, сприяє профілактиці таких захворювань як деменція, пришвидшує процес аналізу інформації, підвищує рівень креативності. «Сучасному ринку праці потрібні освічені, кваліфіковані і мобільні робітники, готові до постійної зміни місця роботи та виду занять, а це потребує навичок самостійного (критичного) творчого мислення [80, с. 21].

Аргументи нагальної потреби підвищення мотивації до розвитку критичного мислення висуває С.Терно. Це вимоги науково-технічної революції, яка потребує від молоді загостреного почуття нового, відповідальних та самостійних дій у ситуації, що змінюється. Набутий сталий набір знань, вмінь та навичок не забезпечує процесу саморозвитку. Для цього потрібен особливий тип мислення - критичний, який спонукає людину до самовдосконалення, самостійних та відповідальних дій [72].

Н.Вукіна, піддав критиці репродуктивний стиль навчання, пропонує перехід до освітньої парадигми забезпечення в першу чергу пізнавальної активності, самостійності, рефлексивності мислення (яке неможливе без його критичності). Саме це буде основою становлення учня, юнака, дорослої людини як суб'єкта діяльності, зацікавленого у самозмінах [11].

На переконання В.Пихоровича, Н.Харченко, критичне мислення також повинно розвиватися відповідно до динаміки швидко змінного світу, тому значну увагу слід приділити рефлексії як засобу самопізнання, критичного переосмислення власної діяльності [32;56;81]. Інтенсивні соціальні зміни суспільства вимагають миттєвої реакції на нові обставини, здатність до вирішення непередбачуваних проблем.

Важливим мотиватором розвитку критичного мислення (на думку М.Кетаса) є те, що воно - базова можливість навчатися у освітньому просторі багатьох європейських країн, де потрібно вміти працювати з текстами,

проявляти сумніви, оцінювати почуті та виказані особисто аргументи, зрозуміло висловлювати свої думки [29].

О.Васенко, В.Різник узагальнюють причини підвищення уваги до розвитку критичного мислення (потрібне для широкого діапазону галузей, сприяє творчості, є підґрунтям для наукових досліджень, розвиває здібності тощо) та підкреслюють необхідність формувати його на основі таксономії Блума (теорії, яка допомагає перевірити глибину знань по матеріалам різноманітних електронних курсів, тренінгів) [8].

Відповідати тренду сучасної освіти в Україні (про що йдеться у Концепції Нової української школи) - розвивати критичне мислення, вважає Н.Харченко [81]. А мислити критично - це використовувати розумові стратегії та операції високого рівня для формулювання обґрунтованих висновків і прийняття рішень.

Сталість сучасної української освіти може гальмувати розвиток мисленневих операцій як основних чинників розвитку критичного мислення.

В.Зінченко застерігав щодо приреченості класифікаційних полицок (сталості) у світі, який постійно змінюється, трансформується.

Упорядкованість, «жорсткість» наявних знань не сприяє розвитку критичного мислення. Дослідження Т.Хачумян, С.Тимохи, О.Туриніної та інших доводять, що орієнтація на репродуктивний рівень засвоєння матеріалу, страх відступити від шаблонів мислення сприяє становленню особистості консервативного типу з ригідністю, полезалежністю мислення, високим психологічним бар'єром самовираження, формує людей, що негативно ставляться до будь-яких інновацій, що наразі є загрозою невідповідності сучасним вимогам життя [69;78].

Характеристики критичного мислення, виокремлені американським професором Д.Клустером [36], також підтверджують нашу гіпотезу щодо потреби активізації таких чинників цілеспрямованого розвитку мисленневих процесів (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення), які будуть сприяти розвитку: самостійності; узагальненості; проблемності; аргументованості; оціночності.

Важливість розвитку аналітичності як чинника критичного мислення для безпечного існування у соціальних мережах підкреслює О.Пригорницька: «зростає важливість підготовки аналітиків, інформаційних працівників до сучасних тенденцій у висвітленні новин, підвищення їхнього фахового рівня й готовності до глибокого аналізу контенту при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів на базі інформації із соціальних медіа» [52, с. 446].

Подібних думок притримується О.Овчарук, Н.Харченко, О.Суська, зазначаючи його характерні ознаки (вироблення стратегій прийняття рішень, аналіз проблемних ситуацій на основі опрацювання інформації тощо). Для цього потрібно вміння порівнювати різні думки, активізація рефлексивних дій, об'єктивне оцінювання результатів своєї діяльності, активності інших [51;52;81].

Креативність як чинники розвитку критичного мислення - матеріал досліджень сучасних зарубіжних та вітчизняних науковців (К.Урбана, Р.Стенберга, О.Туриніної, В.Кременя).

Зокрема, роль креативності у розвитку критичного мислення висвітлювалася у «Теорії 4П та компонентної моделі креативності» німецького психолога К.Урбана. Автор пов'язує креативність з функціями критичного мислення, зокрема, пошук проблеми та творчий підхід до її вирішення [77]. К.Урбан поєднав у своїй теорії когнітивні (дивергентне мислення, загальна база знань, база спеціальних знань, вмінь та навичок) та особистісні (наполегливість, захопленість, мотивація, толерантність до невизначеності) складові, які потрібно використовувати комплексно, саме це (на нашу думку) пришвидшить процес розвитку критичного мислення [77].

Р.Стенберг (автор психологічної інвестиційної теорії креативності та трикомпонентної моделі інтелекту) також підкреслював необхідність поєднання шести джерел (інтелектуальних здібностей, знань, стилів мислення, особистісних характеристик, мотивації, відповідного середовища, які будуть

сприяти появі аналітичного, креативного, практичного видам інтелекту [цит. за 43].

Ю.Трофімов, В.Рибалка, П.Гончарук, Н.Дементієвська, О.Туриніна не тільки узагальнили наукові дослідження складових інтелекту, критичного мислення, а й виділила необхідність розвитку здібностей, ерудиції, пильності у пошуках проблем, швидкості мислення, легкості асоціювання, здатності визначати категорії об'єктів, що співпадають з визначенням креативного компонента як основного чинника розвитку критичного мислення [16;42].

Креативні виміри критичного мислення, стратегії, методи розвитку мислення в трансформаціях пізнання, креативи досвіду інтерпретації в синергії розуміння та знання подано в монографії В.Кременя, дослідженнях Т.Вовк, Н.Гупан, М.Іовенко, М.Кетас, І.Лотоцький [10;12;20;29;33;37].

В.Степаненко, з посиланням на праці Є.Архіпової, О.Ковалевської, притримується точки зору щодо не обов'язковості бути оригінальним для критичного мислення. Людина з критичними мисленням може прийняти точку зору іншого, але повинна мати власну точку зору, що є свідченням самостійності мислення [1].

Окремо слід звернути увагу на психологічні чинники розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж. Це (за висновками М.Радченко): здатність працювати з великими обсягами інформації, вибирати контент, для чого потрібна самостійність мислення, здатність до сумнівів, потреба у з'ясуванні проблем, підбір матеріалу для переконливої аргументації [58].

Надзвичайно важливим чинником розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж, на наше переконання, це - прискіпливе ставлення до контенту, дотримання відповідних правил, алгоритму активності з урахуванням необхідності умов психічної та психологічної гігієни. Не слід забувати, що перебування у соціальних мережах впливає на особистість навіть таким фактором як ранжування, модерування розміщення інформації. Наприклад (як зазначає О.Капраль), деякі правила у найбільш популярній в Україні соціальній мережі Instagram примушують просувати контент тих

блогерів, які можуть викликати ажіотаж, а не потребу у аналізі інформації. У мережі TikTok інформативного контенту взагалі немає, там переважає контент розважальний. YouTube зловживає клікбейтними назвами, які брехливо обіцяють важливу інформацію (відсутню), що особливо важко визначити людині з нерозвиненою критичністю мислення. Такі принципи модерації сприяють когнітивним викривленням у споживачів та призводять до:

- спрощення шляхів обробки матеріалу;
- не здатності концентруватися на основному, важливому;
- неспроможності виділяти головне та бачити шляхи вирішення проблеми;
- спотворення суджень, які базуються на неповній інформації тощо [26].

Подібний аналіз знаходимо у В.Пихоровича. Дослідник спостерігає за пошуковими запитами у Інтернет-просторі та зазначає, що навіть у першій сотні популярних запитів немає нічого пов'язаного з наукою. Хоча сама Вікіпедія, яка містить «напівсирий матеріал» співпадає з моделлю критичного мислення, яке постійно потрібно удосконалювати, покращувати.

Тобто, неконтрольоване перебування у соціальних мережах, знайомство з неякісним матеріалом гальмує процес розвитку критичного мислення у будь-якому віці [56].

Аналіз досліджень В.Лютого, О.Капраль, О.Камінської, К.Коломієць, Х.Турецької [26;30;68] дали можливість представити психічну, психологічну гігієну користувачів соціальних мереж узагальнено (дивись таблицю 1.2.1):

Таблиця 1.2.1.

Умови психічної та психологічної гігієни користувачів соціальних мереж

☐ Контрольоване перебування у соціальних мережах з встановленням чітких часових меж.	☐ Підвищення самоконтролю щодо інтенсивності активності у соціальних мережах.
☐ Вибір видів активності, сприятливих для розвитку критичного мислення (пошук наукової інформації, відвідування тематичних форумів для висловлення своєї позиції, курсів для розвитку, підвищення кваліфікації).	☐ Зміна пріоритетів перебування у соціальних мережах (з простого відволікання від проблем, зняття емоційної напруги до можливостей самореалізації, самопросування).
☐ Упровадження у практику часу «мобільного детоксу», заміна годин перебування у соціальних мережах на спілкування з оточенням, саморозвиток.	☐ Формування навичок планування з метою чіткого визначення мети перебування у соціальних мережах.

Науково-психологічні дослідження доводять можливість розвитку критичного мислення, але основною умовою є визначення його особливостей у представників різних вікових та соціальних категорій, пошук можливостей, найбільш ефективних шляхів для цього.

1.3. Психологічні особливості критичного мислення користувачів соціальних мереж періоду ранньої дорослості та можливості його розвитку.

На думку К.Ригеля, існує п'ята «діалектична» стадія когнітивного розвитку (за 4-ою Ж.Піаже), на якій людина здатна продумувати протилежні думки, синтезує, інтегрує їх. А Реан вважав, що інтелектуальний розвиток у цей період відбувається у єдності з формуванням особистості. К.Уорнер Шайї зазначав наявність у мисленні дорослої людини гнучкості як відзнаки дорослого мислення [цит. за 71]. Тобто, процес розвитку критичного мислення на етапі дорослості не завершується, особливо у тих, хто зловживає соціальними мережами.

Зважаючи на те, що Міжнародне співтовариство психологів та психіатрів визнало залежність від інтернету (соціальних мереж) хворобою, була проведена низка психологічних досліджень, зокрема, психологічних особливостей когнітивної сфери активних користувачів соціальних мереж. Психологічні особливості користувачів соціальних мереж представлено у Н.Карр, О.Соснюк, І.Остапенко [23;60].

Так, Н.Карр, експерт у галузі процесів управління та передачі інформації, який ввів поняття «стрічкове мислення», після проведення відповідних експериментальних досліджень, визначив: постійний, поверхневий, швидкий перегляд інформації у інтернеті впливає на мозок людини, знижує рівень аналітичного мислення, а імпульсивність, фрагментарність сприймання матеріалів соціальних мереж формують інтелектуально збіднілий прошарок людей. Особистість, яка миттєво переміщується між посиланнями, сторінками соціальних мереж не розуміє, не запам'ятовує, не засвоює нічого [23].

Подібних висновків дійшли дослідники провідних університетів світу (Корнельського та Пекінського). Вони встановили зв'язок між неконтрольованим перебуванням у соціальних мережах та значним інформаційним перевантаженням на мозок людини. А це, в свою чергу, впливає на критичну оцінку інформації, вирішення постійно виникаючих проблем сучасності. Для сприйняття та якісної обробки інформації потрібно зменшення

відволікаючих чинників, які порушують глибину розуміння прочитаного (побаченого).

Нейрофізіолог О.Сакс, американський психолог П.Дулітл, С.Сибіряков розширюють це дослідження, зазначаючи: в свідомість часто потрапляє нічого не значуща, непотрібна інформація, причиною чого може стати не здатність аналізувати, оцінювати, не вміння відбирати інформацію значущу [цит. за 63].

На думку J.Bayer, N.Ellison, інформаційний потік гальмує роботу когнітивних фільтрів, переповнює оперативну пам'ять, призводить до розумових перевантажень. Це також впливає на ефективність розумової діяльності, розвиток творчості, креативного мислення [87]. Психологічна спільнота Стокгольмського королівського технологічного інституту досліджувала ефективність для мозку розумової діяльності періодів спокою (повного відпочинку від соціальних мереж), під час яких відбувається ретельна обробка інформації, яка вже надійшла.

Аналогічні експериментальні дослідження проводилися вітчизняними психологами. Зокрема, В.Посохова досліджувала специфіку життєвого планування власного майбутнього сучасної молоді (на що також впливає критичне мислення). У результаті науковиця робить висновок: молода людина втрачає контроль над процесами, не бачить меж між реальним та віртуальним світом. З планування вилучаються такі сфери життя людини, як інтимно-особистісні стосунки і професійна спрямованість [53,с. 156].

Ряд дослідників (Дж.Грінфілд, Дж.Сулер), на праці яких посиляється Х.Турецька, вважають перебування у соціальних мережах не тільки процесом з негативними наслідками (тривожність, несміливість, загальмованість мислення), а й позитивними. Активні користувачі соціальних мереж мають високий рівень абстрактного мислення, самостійність у висловлюваннях, ініціативність у породженні нових ідей. У таких користувачів стимулюються мозкові зони, які відповідають за мислення та прийняття швидких рішень [68].

Наявність значної кількості протилежних думок на проблему впливу соціальних мереж на критичне мислення користувачів на всіх вікових етапах потребувала досліджень шляхів та засобів його розвитку.

Американський психолог Д.Клустер не тільки надав характеристики критичного мислення (самостійність, проблемність, узагальненість, аргументованість), а й запропонував правила його розвитку для користувачів соціальних мереж:

- пошук першоджерел інформації, перевірка їх надійності, достовірності, науковості;
- поповнення бази наукових знань для вироблення власної оціночної думки;
- правильне засвоєння інформації шляхом переказу основних тез побаченого (прочитаного, почутого);
- самостійне написання текстів на основі структурування матеріалів, виказування власних думок;
- запобігання стереотипів [36].

Н.Дементієвська, О.Ковальчук, І.Лорві, М.Волочай вважають, що основним методам розвитку критичного мислення (готовності до критичного оцінювання контенту, знання критеріїв оцінювання, стратегій критичного мислення, здатності критично оцінювати себе, думки інших, можливостей соціальних мереж для перевірки інформації тощо) не приділяється достатня увага у освітніх закладах всіх рівнів акредитації. Зокрема, методики вивчення навчальних предметів взагалі не приділяють уваги формуванню критичного мислення саме у використанні Інтернет-ресурсів [16;22].

М.Рожило підкреслює важливість розвитку навичок факт-чекінг, як основи розвитку критичного мислення. Саме ці навички покращать основи верифікації інформації, дадуть змогу ретельного аналізу інформації з соціальних мереж, які все більше впливають на реальне життя користувачів [59]. Розвиток факт-чекінг як ефективного шляху розвитку критичного мислення знаходимо у працях І.Остапенко [48]. Узагальнюючи власний досвід, досвід О.Мороз,

В.Шанковського, автор пропонує такий алгоритм перевірки всіх компонентів (вербальних, візуальних, аудіовізуальних) інформації з соціальних джерел:

- перевірка достовірності матеріалів за допомогою спеціальних редакторів;
- пошук першоджерел, вихідних матеріалів;
- перевірка через аналіз відповідності деталей;
- встановлення відповідності заголовку та сутності змісту тощо[48].

О.Овчарук представляє матеріали дослідження «Цифрова компетентність на практиці: рамковий аналіз», які побудовані на рекомендаціях Європейської комісії Євросоюзу щодо розвитку ключової компетенції для навчання протягом життя: «здатність упевнено, критично та творчо використовувати інформаційно-комунікаційні технології для досягнення цілей, що відносяться до галузі роботи, зайнятості, навчання, дозвілля, включення та участі у життя суспільства» [51].

І.Новосельський аналізуючи зміни, які стрімко відбуваються у соціальних мережах, особливо під час тривалого дистанційного навчання, зазначив, що знизився рівень критичного мислення, інтелектуального потенціалу середнього користувача соціальної мережі, а це призвело до зростання простору для маніпуляцій: тролінгу, посилення інформаційних шумів, клікбейтингу [47]. Держава повинна сприяти формуванню медіаграмотності молоді України, яка має фокусуватися на формуванні засад критичного мислення та імунітету до маніпуляцій громадською свідомістю та пропаганди. Це буде надійним підмурком інформаційного імунітету для дорослої людини.

Значна кількість досліджень (О.Акульшин, О.Заруба, Є.Корольов, А.Казанцева та інші) присвячена якості Інтернет-матеріалів, якими користуються наразі учні, студенти, дорослі люди. Нерозвинене критичне мислення сприяє використанню тих сайтів соціальних мереж, які наповненні відвертим «інтернет-сміттям». Їх завзяті користувачі сприймають як надійні джерела інформації. А.Казанцева, зокрема, орієнтує на розвиток тих навичок критичного мислення, які допоможуть виокремлювати якісну

Інтернет-інформацію: перевірку джерел інформації, оцінка якості цих джерел у науковому світі, здатності вибирати основне тощо.

Не підлягає сумніву твердження, що розвивати критичне мислення потрібно систематично, з молодшого шкільного віку, максимально використовувати для подальшого розвитку можливості вищих освітніх закладів.

Цікавим, на наш погляд є позиція В.Степаненко розвивати критичне мислення здобувачів вищої освіти у неформальний спосіб безпосередньо у соціальних мережах шляхом представництва у соціальних мережах студентських періодичних видань (газет, збірників наукових праць, сценаріїв тощо). Це надасть можливості не тільки орієнтуватися на якісний контент, виказати власну думку, пропагувати цінності, продемонструвати інформаційно-психологічний, культурний рівень, але й сформує вміння відбирати основне, надавати майданчик для обговорення матеріалів наукового спрямування. Дискусійним вважаємо пропозицію В.Степаненко використовувати для розвитку критичного мислення онлайн-ігри, які повинні бути спрямовані виключно на такий розвиток, а не на «вбивання часу» [65].

Н.Харченко пропонує процес розвитку критичного мислення у вигляді кластерів, посилаючись на зазначену важливість структурування інформації науковцями Д.Вудом, Д.Халперном. Також дослідниця представляє три фази у технології розвитку критичного мислення, які ми вважаємо актуальними для формувального майбутнього експерименту нашого дослідження (дивись рис.1.3.1)

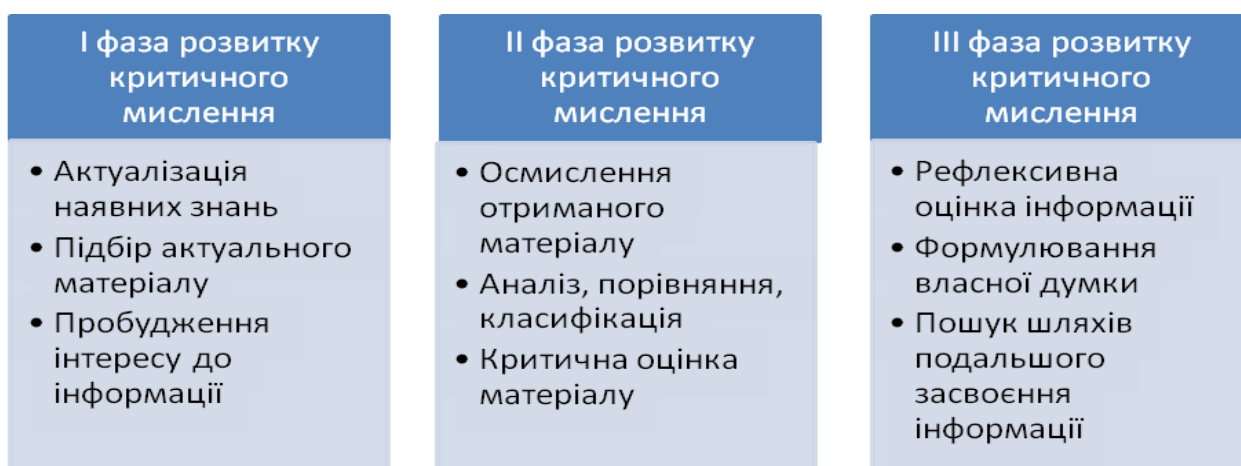

Рис. 1.3.1.Технологія розвитку критичного мислення (за Н.Харченко) [81].

С.Сисоєва виокремлює наступні чинники, що сприяють розвитку критичного мислення: мотивація, створення відповідних умов проблемного навчання, відбір методів, які створюють ситуацію вибору, стиль навчання, рефлексію тощо.

Найбільш ефективним шляхом розвитку критичного мислення будь-якого етапу вікового розвитку на думку науковців (І.Гаркуша, В.Кайко, В.Бадик, О.Прогніної, Є.Корольов, Н.Макаренко, Т.Уварової, Г.Степанової, Сінді Шейбе, Фейз Рогоу) є медіаосвіта. На основі медіаосвіти формується медіаграмотність, медіакомпетентність, медіаімунітет, інформаційна грамотність [14;35;40;43;76].

Дослідження фахівців у сфері медіаосвіти (Ж.Мина, Т.Бондаренко, В.Байдик, О.Проніна, Л.Найдьонова, В.Степаненко), дали можливість виокремити конкретні завдання щодо розвитку критичного мислення:

- запобігання поспішності суджень по оцінці інформації завдяки її осмисленню;
- уникання спрощення у оцінках та судженнях;
- аналіз фактів, здатність робити умовиводи, доводити свої переконання, спираючись на фактичний матеріал тощо [5; 44;55;65].

Власну думку щодо проблеми розвитку критичного мислення та шляхів (можливостей) його розвитку виказала Н.Казаченко. В першу чергу критичне мислення працює за наявності відповідних знань, які набуваються у освітніх закладах. Але ґрунтовні знання в одній царині не завжди спирають оцінці, інтерпретації іншої. Не всі аспекти людської діяльності піддаються систематизації (для цього повинен бути дуже високий рівень абстракції). Контекст аналізується ретроспективно, а це сприяє появі стереотипів мислення. Критичність мислення залежить від соціальної ситуації, наявності сміливості виказувати власні думки [25].

Тобто, розвинути критичне мислення можливо на будь-якому етапі вікового розвитку, притримуючись принципу системності, перевіряючи динаміку розвитку. Важливим майданчиком для цього повинен стати вищий освітній заклад.

Висновки до розділу I

1. Соціальні мережі як основна платформа існування сучасної молоді (особливо в умовах тривалого дистанційного навчання) М.Кастельс, О.Кущенко, С.Панюкова визначали як соціальну структуру, «мережеве суспільство», утворені індивідами чи організаціями, що забезпечують різноманітні соціальні взаємовідносини, групи соціальних об'єктів - «вузлів» (людей чи організацій), зв'язків між ними. Феномен соціальних мереж, їх основні функції, можливості психологічного впливу досліджували Ю.Данько, Л.Городенко, О.Немеш, О.Терешкун, Т.Фісенко та інші.

2. Критичне мислення, його специфіка, характеристики аналізуються у наукових працях як зарубіжних (Д.Дьюї, М. Вейнстайн, Є.Полат, Дж. Стіл та інші), так і вітчизняних психологів (С.Терно, О.Тягло, С.Максименко, Н.Харченко та інші). Автори визначають його такі характеристики критичного мислення: усвідомленість, самостійність, рефлексивність, аналітичність, раціональність, гнучкість, цілеспрямованість тощо. Особливо важливо досліджувати критичне мислення користувачів соціальних мереж, у яких зникають макрокогнітивні (узагальнення, оцінка, глибина розуміння); мікрокогнітивні (порівняння, аналіз, логічність); афективні (самостійність, сміливість, наполегливість) характеристики критичного мислення.

3. Взаємовплив «соціальні мережі-критичне мислення», визначення психологічних чинників розвитку критичного мислення - предмет дослідження Т.Хачумян, Н.Макаренко, Л.Саракун, Н.Дементієвської та інших. О.Брик, Л.Саракун, Д.Клустер відмічають фрагментарність, поверхневність, «мозаїчність», кліповість мислення користувачів соціальних мереж на будь-якому віковому етапі, аналізують їх вплив на всю психічну діяльність людини. Автори пропонують розвиток когнітивної сфери, конструювання аргументованих висловлювань, майстерність формулювати запитання, аналізування інформації. Розвинене критичне мислення допомагає особистості аналізувати безкінечний потік інформації, протидіяти маніпулятивним впливам.

4.Психологічні чинники розвитку критичного мислення: психічна, психологічна гігієна користування соціальними мережами, підвищення мотивації до розвитку критичного мислення, цілеспрямований розвиток у інтерактивній формі мисленнєвих процесів, розвиток креативності.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЕТАПІ РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

2.1. Етапи та організація експериментального дослідження.

Дослідження рівня розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж та можливостей його розвитку проходило в чотири етапи.

На першому, *теоретичному* (жовтень-листопад 2022), на основі системно-узагальнюючого теоретичного аналізу 93 наукових джерел було з'ясовано ступінь розробленості у психолого-педагогічній науковій літературі проблеми впливу психологічних чинників на критичне мислення користувачів соціальних мереж на етапі дорослості. Виокремлено наступні чинники розвитку критичного мислення: мотивація, психічна та психологічна гігієна у соціальних мережах, інтерактивний розвиток мисленнєвих операцій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, абстрагування, підвищення рівня креативності. Визначено особливості когнітивної сфери користувачів соціальних мереж у віці ранньої дорослості. На даному етапі було розроблено план дослідження, підібрано відповідні методи та методики.

Другий, *емпіричний* етап (грудень 2022-лютий 2023) передбачав формування вибірки, дослідження їх активності у соціальних мережах, проведення первинної діагностики рівня розвитку критичного мислення (логічності, аналітичності, здатності до встановлення закономірностей); рівня ригідності як основного фактору мотивації до розвитку мислення критичного, рівня розвитку креативності. Вибірка формувалася з працівників ПрАТ «Суша Балка» (ш. «Ювілейна»). Загальна кількість на констатувальному етапі - 43 особи віку ранньої дорослості (21-29 років), серед них 31 жінка, 12 чоловіків. Освіта вища (51,3%), середня спеціальна (48,7%). При формуванні вибірки ми притримувались принципів добровільності, об'єктивності вивчення психічних

явищ, при якому враховуються як зовнішні так і внутрішні чинники, принципу аналітико-синтетичної обробки отриманих результатів.

На третьому, етапі (березень-червень 2023), узагальнювалися результати діагностики, обґрунтувалася система психологічних чинників впливу на критичне мислення у віці ранньої дорослості, розроблялася та перевірялась (на експериментальній вибірці) ефективність розвивально-корекційної програми. До експериментальної групи було відібрано 11 досліджуваних рівень критичного мислення яких був низьким, час перебування у соціальних мережах неконтрольованим, споживання матеріалів соціальних мереж розважального та сумнівного характеру.

На основі отриманих експериментальних даних четвертий, *узагальнюючий* етап (вересень - жовтень 2023), передбачав розробку психолого-методичних вказівок для ефективного розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж віку ранньої дорослості, підготовку до захисту магістерської роботи.

Протягом експерименту відбувалося дотримання вимог етичного кодексу практичного психолога. В першу чергу добровільності, конфіденційності, анонімності для учасників дослідження, відповідальності, захисту інтересів клієнта, компетентності розробників експериментального дослідження.

Було сформовано такий методологічний інструментарій, який надав можливість максимального збору, узагальнення інформації для подальшого аналізу можливостей розвитку критичного мислення користувачів соціальних мережі. Максимальний збір інформації був забезпечений шляхом поєднання Q, L, T-методів. Методологічний інструментарій формувався на основі навчального посібника І.Галяна [13].

В першу чергу це були обсерваційні методи: *спостереження* та *самоспостереження*. Умовами цих методів є природність середовища, пасивність суб'єкта пізнання без втручання досліджуваного, цілеспрямованість та аналітичність у зборі та аналізі матеріалів дослідника. Результати

спостереження на констатувальному та формувальному етапах ми фіксували у протоколі за такими критеріями (дивись рис.2.1.1)

Дата	Прізвище ім'я досліджуваного	Вік
Мета спостереження: визначення проявів пізнавальної активності досліджуваного у процесі розвитку критичного мислення		
Одиниці активності суб'єкта	Психологічний коментар, узагальнення, висновки	
Наявність мотивації, пізнавального інтересу при виконанні завдань		
Осмислення завдань, інформації		
Поведінка у ситуації невизначеності, складності завдань. Реакція на успіх (невдачу), перешкоди		
Прояви креативності		
Здатність до рефлексивності (висловлення думок, аналіз помилок)		

Рис.2.1.1.Зразок протоколу спостереження

Для відслідковування динаміки змін, відбувалося *самоспостереження* («думки вголос») для відображення досліджуваними ходу власних думок. Учасники експерименту намагалися проговорювати уголос хід думок при

вирішенні задач, аналізі відповідей. Словесна об'єктивізація думок допомагала звернути увагу на невизначені у ході спостереження моменти.

Основна інформація щодо вибірки досліджуваних, їх залучення до соціальних мереж, часу перебування у мережі, якості матеріалу, який використовується, збиралася за допомогою *опитування*. Питальник (розроблений сумісно з науковим керівником роботи Н.Макаренко), складався з питань, які:

- виявляли міру інформованості суб'єктів про важливість розвитку критичного мислення;
- збирали фактичну інформацію: вік, освіта, час перебування у соціальних мережах, перевага у виборі контенту соціальних мереж;
- з'ясовували суб'єктивні думки, мотиви користування соціальними мережами; ролі соціальних мереж, у повсякденному житті;
- передбачали уточнення важливості розвитку критичного мислення для досліджуваних, дотримання психічної гігієни у відношеннях «я-соціальні мережі».

Зважаючи на тему нашого дослідження, було діагностовано наявність та рівень розвитку психологічних чинників розвитку критичного мислення за допомогою *тестування*.

Один з основних чинників будь-якого розвитку - мотивація (фізіологічна, психологічна спонука до дії, керування поведінкою людини, активізація її організованості, стійкості, цілеспрямованості), яка необхідна у процесі розвитку. Для цього була використана методика Г.Айзенка «Діагностика ригідності» (адаптована до теми дослідження). Як відомо, ригідність суттєво впливає на мотивацію, особливо коли потрібно корегувати її у певних умовах. Ригідній особистості дуже важко долати сформовані у неї стратегії поведінки, що відповідно, впливає на мотивацію до розвитку. У методиці 10 питань, на які потрібно відповісти «згоден» (2 бали), «в принципі згоден» (1 бал), «не згоден» (0 балів).

1. Мені важко змінювати звички постійно занурюватися у соціальні мережі.
2. Мені важко переключити увагу з перебування у віртуальному світі на реальні повсякденні проблеми.
3. Дуже насторожено відношуся до всього нового.
4. Мене важко переконати.
5. Зазвичай мене бентежать думки, яких потрібно запобігати.
6. Мені стало важче спілкуватися з людьми.
7. Мене засмучує незначне порушення моїх планів.
8. Часто проявляю впертість.
9. Неохоче йду на ризик.
10. Важко переживаю відхилення від звичного для мене режиму.

15-20 балів - ригідність висока, зміна мотивації відбувається важко; 8-14 балів - середній рівень; 0-7 - низький рівень ригідності, людина легко змінює свою мотивацію.

Наступним психологічним чинником розвитку критичного мислення вважали рівень розвитку мисленнєвих процесів (гнучкості, логічності, аналітичності, здатності до встановлення закономірностей). Для визначення рівня розвитку гнучкості мислення застосували методику складання анаграм (наприклад, *УКБ, ЮЖЕТС*), яка дозволяє визначити варіативність підходів, гіпотез, вихідних даних, точок зору, операцій мислительної діяльності. Кожен досліджуваний отримував бланк з 50 анаграмами різної складності. Фіксувався час їх складання (3 хвилини), підраховували кількість правильно складених анаграм, за якими визначається рівень розвитку гнучкості мислення:

- високий - 26 та більше;
- середній - 21-25;
- низький - 11-20.

Логічність мислення перевірялась за допомогою тесту «Логічність умовисновків» (осучаснено нами), у якому потрібно було за 10 секунд погодитися чи не погодитися з умовисновком на основі двох пов'язаних між собою суджень (наприклад, «*Всі метали проводять електрику. Ртуть - метал. Відповідно, ртуть проводить електрику*»). 5 балів - свідчення високого рівня логічності, при якому досліджуваний швидко знаходив невідповідність,

помилки; 3-4 бали - середній рівень; 2 бали - низький рівень логічності мислення.

Аналітичність мислення визначали за допомогою тесту «Складні аналогії», у якому досліджуваному пропонували 16 пар слів (наприклад, «фізика-наука», «слово-фраза», «свобода-незалежність»). Їх потрібно було проаналізувати за ключом та віднести до певної категорії (*частина, розмір, синонім, антонім, слідство, вид*). За правильну відповідь - 2 бали, неправильну - 0. Максимальна оцінка - 32 бали.

Також суттєвим психологічним чинником розвитку критичного мислення визначили креативність. Для дослідження її рівня використовували вербальний тест «Незвичайне використання звичайного предмету» Дж.Гілфорда (у модифікації О.Тунік). Досліджуваним пропонувалося за 3 хвилини написати якомога більше прикладів незвичайного використання газети (книги). Тест дозволяв визначити швидкість мислення (1 бал за кожну ідею); гнучкість (3 бали за кожну категорію); оригінальність (5 балів за кожну відповідь, яка відрізнялася від ключа).

За допомогою *напівструктурованого інтерв'ю (вільної бесіди)*, перевірялася, уточнювалася, доповнювалася інформація, отримана у результаті опитування, тестування. Такий вид інтерв'ю, на думку науковців, більш гнучкий, дозволяє за допомогою відкритих питань, додаткових тем підвищити довіру серед учасників експерименту, уточнити деталі, що представляють інтерес.

Визначення впливу соціальних мереж на критичне мислення особистості сформулювали у такому припущенні: кількість неконтрольованого часу, відсутність мети перебування у соціальних мережах, якість матеріалів соціальних мереж погіршує рівень аналітичності, гнучкості, логічності, креативності критичного мислення, гальмує мотивацію до його розвитку. Для перевірки даного припущення було використано *кореляційний аналіз*, розроблений К.Пірсоном, учнем та послідовником Ф.Гальтона у 1880 році. Коефіцієнт кореляції Пірсона «r» (лінійна залежність) - дає можливість

визначити наявність залежності між такими змінними: мотивацією, гнучкістю, логічністю мислення, креативністю. За допомогою такого аналізу можна визначити і наявність зв'язку, і його статистичну значущість на шкалі від -1 до +1.

Динаміку змін у рівні критичного мислення, середніх величин та статистичний аналіз складових компонентів зв'язку рівня показників критичного мислення, мотивації, креативності до та після впровадження корекційної програми було перевірено за допомогою *t-критерію Стьюдента*.

Перевірка за критерієм Стьюдента для залежних груп (іноді званих «корельованими» групами) використовується, коли одні й ті ж випробовувані вивчаються при таких умовах експерименту, коли вони були під певним корегувальним впливом або якщо різні групи учасників певним чином взаємопов'язані за допомогою процедури зрівнювання.

2.2. Психологічний аналіз результатів діагностичного дослідження.

Констатувальний етап нашого дослідження передбачав збір первинної інформації щодо рівня розвитку критичного мислення у користувачів соціальних мереж віку ранньої дорослості (20-40 років) та мотивації до його підвищення. З цією метою ми сформували вибірку з 43 осіб (31 жінка, 12 чоловіків) ранньої дорослості ПрАТ «Суха Балка», які працювали на шахті «Ювілейна». Слід зазначити, що тривала сумісна робота та доброзичливі стосунки з досліджуваними, дозволили нам сформувати групу зацікавлених осіб, запобігти проявів скептицизму, соціальної бажаності у відповідях питальника, з аналізу відповідей якого почалося емпіричне дослідження.

51,3% опитаних мали вищу освіту (Криворізький національний університет, Державний університет економіки та технологій, Криворізький державний педагогічний університет, Металургійна академія), у 48,7% - середня спеціальна освіта (індустріальний, електромеханічний, коксохімічний, технологічний коледжі).

Час перебування досліджуваних у соціальних мережах: до 5 годин - 35,1%; 5 та більше годин - 64,9%.

Важливість розвитку критичного мислення визначали всі досліджувані; 11,6% (5 осіб) самовпевнено визначили, що воно у них розвинено на достатньому рівні.

Переваги у виборі соціальних мереж наступні (допускався вибір декількох соціальних мереж):

- Instagram - 71,2%;
- Telegram - 65,3%;
- TikTok - 57,7%;
- YouTube - 43,2%
- Pinterest - 12,1%.

Аналіз контенту соціальних мереж досліджуваних дозволив зробити висновки, які співпадають з висновками експериментальних досліджень Т.Хачумян, Н.Макаренко, Л.Саракун, Н.Дементієвської та дають можливість

розподілити користувачів за типами, визначеними діджитал-аналітиком Б.Солісом [64]. Найбільша кількість - це «спостерігачі» (29 осіб). Вони зрідка оновлюють свої блоги, сторінки, надаючи перевагу пошуку, перегляду інформації, яка «цікава», «весела». Значна кількість «співрозмовників» та «вирішувачів проблем» (37 осіб), які використовують соціальні мережі для спілкування, постійно звертаються до пошукових сервісів з питанням «Як? Що означає? Що робити?». Такий показник - свідчення відсутності у досліджуваних бачення проблем, прагнення самостійно шукати шляхи їх вирішення. Це підтверджує і незначна кількість (9 осіб) тих, хто приймає участь у різноманітних наукових дискусіях, є відвідувачем освітніх, розвивальних платформ («дослідників»): наприклад, до Pinterest звертаються, як правило, за побутовими порадами, а не за матеріалами наукових узагальнень. «Коментатори» (12 осіб) пояснили свою активність у мережі зворотнім зв'язком тільки під матеріалами, які не відповідають їх власному баченню подій, демонструючи ознаки «егокастерів» (хто вважає тільки свою точку зору правильною). Невелика кількість «скаржників» (11 осіб) висвітлює незадоволення певними подіями без пропозиції їх вирішення, зміни. Практично відсутні «виробники» (4 особи) та «маркетологи» (5 осіб), здатні до вироблення, просування ідей. Завершуючи аналіз контенту соціальних мереж, можна зазначити: критичне мислення як певний набір способів розумової діяльності (аналіз, синтез, узагальнення тощо) дозволяє формулювати висновки, оцінки. Але практично жоден досліджуваний не використовував контент, який передбачав збір різноманітної інформації, перевірку її якості, потрібності, аналізу логічності викладених порад, прийнятність висновків, не мотивував себе на поглиблення вивчення побутової чи професійної проблеми.

Якщо вважати критичне мислення допоміжним у пізнанні світу через постійний процес аналізу, самоаналізу, самопізнання, то наповнення сторінок у соціальних мережах досліджуваних свідчило, що вирішувати проблеми, приймати якісні рішення за допомогою власної когнітивної активності для опитаних складно.

Досліджувані знають наслідки зловживання соціальними мережами («шкідливість для зору, фігури, постави», «зменшення кола для «живого спілкування», «поганий приклад для дітей», «загроза адикцій»), але дуже спрощено формулюють правила психічної та психологічної гігієни. Так, називають «зменшення часу на взаємодію з гаджетом», «зустрічі з друзями», «пошук корисної діяльності», але практично ніхто не згадує про необхідність розвитку критичного мислення та підвищення мотивації до таких змін.

Результати діагностики ригідності поведінки досліджуваних представлено на рис (дивись рис.2.2.1.).

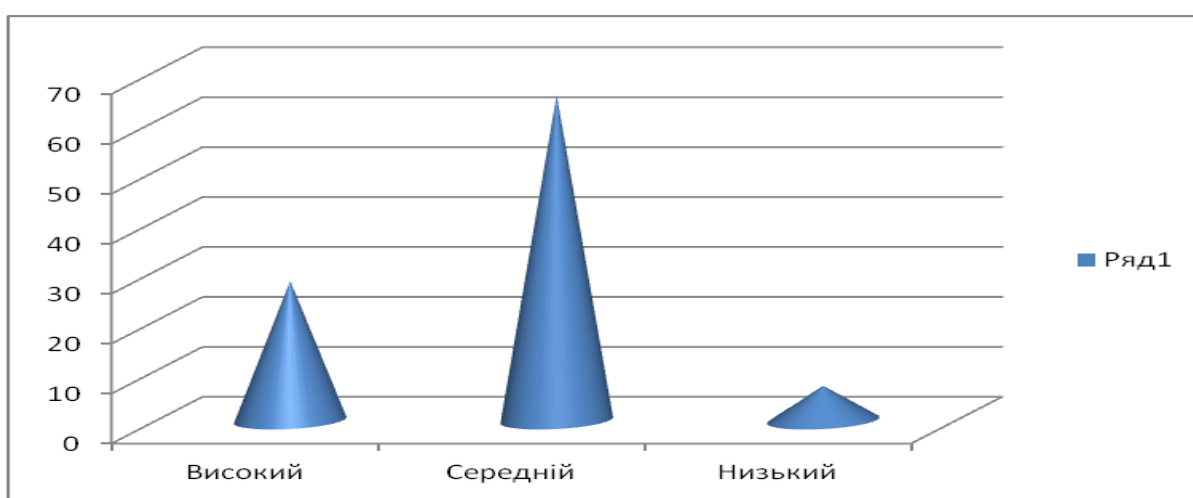

Рис. 2.2.1. Рівень розвитку ригідності (за методикою Г.Айзенка)

Як свідчать отримані дані, тільки 3 (6,9%) досліджуваних визначили низький рівень ригідності поведінки, який свідчить про наявність мотивації до змін. Вони досить активно спілкуються з рідними та друзями «офлайн», без надмірних зусиль можуть відкласти гаджет, замінити його корисною діяльністю, не бояться ризикувати, починаючи нову діяльність. Але значим є відсоток (27,9%) тих 12 осіб, кому важко змінювати свою думку, не притримуватися вперто тієї позиції, яка є хибною. Вони дуже обережно відносяться до нового, незвіданого у житті, важко змінюють звичний режим життя. Так, вони погоджуються, що час перебування у соціальних мережах потрібно скорочувати (особливо якщо їх поведінку копіюють діти), але запобігають таких думок, тому не змінюють поведінку. У експериментальному

дослідженні - роботі з переплутаними картинками «Встанови послідовність» (за принципом кінострічки), 89% досліджуваних не змогли зробити це швидко та правильно, що свідчить про те, що у них спеціально критичне мислення не розвивалося, зокрема, у студентський період розвитку.

Спостереження за ходом виконання тестових завдань, уточнююча бесіда дозволила зробити такі висновки:

- всі досліджувані були досить мотивовані до участі у діагностиці, але рівень пізнавального інтересу значно знизився при виконанні завдань по складанню анаграм, знаходженню аналогій;

- осмислення завдань (на нашу думку) було поверхневим, деякі учасники навіть не зрозуміли інструкції до тестів, але уточнюючих запитань не задавали;

- при перевірці результатів тестування демонстрували незадоволення та скептицизм («це нічого не означає»);

- у процесі рефлексивного аналізу результатів переважно називали зовнішні причини («мало часу», «занадто все заплутане», «умовисновки можуть бути різними, в залежності як їх трактувати»),

Досліджувані практично не згадували про негативний вплив соціальних мереж на мислення, його критичність, вважаючи що можуть порівнювати людей, події, аналізувати їх корисність-хибність, робити висновки для подальших дій. Аналіз відповідей опитувальника, інтерв'ю продемонстрував деякі суб'єктивні думки щодо впливу соціальних мереж на особистість (стиль авторів збережено).

Досліджувана Оксана Д. зазначала *«часом заради фідбеку людина в соцмережах може «споживати» абсолютно абсурдні речі (екстравагантні образи, радикальні думки з приводу чогось), з чого виникає наступна проблема – проблема очікування реакції інших людей, залежність від їхньої думки. І тут також може бути дві сторони: з одного – людина вчиться взаємодіяти з критикою, не звертати на неї увагу, з іншого – людина може почуватися некомфортно і надто заціклюватиметься на поганих коментарях».*

Тетяна Д. аналізувала *«На власному досвіді, я вже стикалась з такими ситуаціями, коли неусвідомлено починала мислити як інша людина, яка має соціальну сторінку. Тому прийняла рішення відмовитись від споживання контенту побудованого на чужому житті, це також допомогло мені зменшити час проведений в соціальних мережах. Зараз я користуюсь лише Пінтерестом, це мережа де автори викладають свої творчі проекти, які надихають для власних робіт, там можна знайти багато корисних фото та відео, є посилання на різні статті та інший авторський контент».*

Денис К. виказав думку щодо рефлексивності: *«після перегляду мотивуючих картинок, місць, образу життя людей із Інстаграма невимушено проводжу аналіз своїх цінностей, переконуюсь у тому що конкретні миті мене все ще мотивують і продовжую свій шлях до мети. Самоаналіз присутній, коли переглядаю те саме фото чи перечитую пост і паралельно починаю аналізувати, як у мене в житті відбувається, чи приближаюся до мети чи ні, чи правильно я дію, чи є прогрес, чи тією дорогою йду до мрії».*

Усвідомлює важливість розвитку критичного мислення Асія А. *«Завдяки критичному мисленню людина вміє перемагати сумніви, ставити правильні запитання, шукати і бачити зв'язки між явищами і вчинками людей, вибудовувати судження на доказах, правильно оброблювати інформацію. У наш непростий та напружений час важливо фільтрувати інформацію, вміти не губитися в дуже інформативно насичено у середовищі. Тільки такі люди можуть принести світле майбутнє нашому життю, тож треба починати розвивати критичне мислення, щоб стати кращою версією себе».*

Елементи аналізу користі перебування у соціальних мережах, надала Богдана В.: *«Більше року назад я завантажила додаток Tik Tok на свій мобільний. Гортаючи ролик за роликом, я проводила за телефоном не одну і не дві години на день. Час летів страшенно швидко і без жодної користі для мене, адже відклавши телефон, і ледь би згадала хоча б кілька відео, їх героїв і зміст. Втрата цінного часу - це не найгірше, що міг дати мені Tik Tok. Я почала за собою помічати слідування трендам, які до певного моменту*

вважала недолугими. Відео під музику без жодного змістового навантаження стали для мене прийнятними, а дівчата зі штучною зовнішністю і не дуже розумними висловлюваннями - красивими. Помітивши такі зміни у своєму мисленні, я задумалась, що корисного мені дає ця соціальна мережа. І дякувати Богу, що вчасно задумалась. Живлячись, медійним фаст-фудом, я втрачала самостійність і авторитетність власних думок, мимоволі змінювала свої переконання. На щастя, близько року цей додаток видалений з мого телефону, і можу сказати, що я абсолютно нічого не втратила. Інфопростір, яким я користуюсь став на порядок чистішими, а мислення ясним».

Катерина Ж. визнала необхідність розвитку критичного мислення в умовах інформаційної війни, яка ведеться у нашій країні. Оцінюючи інформацію, якою наповненні соціальні мережі, вона підкреслила силу її впливу на свідомість людини з метою внесення змін у їх поведінку та світосприймання. Для запобігання такому впливові *«потрібно активізувати критичне мислення. Воно дасть можливість побачити логіку у матеріалі, суперечливість фактів, надмірну емоційну забарвленість матеріалу».*

Олег К. зазначив незручності тривалого перебування у соціальних мережах, яке *«погано позначається на мисленні. Стає важко утримувати тривалий час увагу, наприклад, на читанні об'ємного тексту. Розум, слідуючи даній звичці, починає перескакувати з одного предмета на інший. Тому виникають складнощі з тим, щоб обмірковувати одну проблему, увага постійно відволікається».*

Наступним кроком на даному етапі була діагностика рівня розвитку критичного мислення (методики «Анаграми», «Складні аналогії», «Логічність умовисновків». Результати (кількість та %) представлено у таблиці (дивись таблицю 2.2.1)

Рівень розвитку мисленнєвих процесів (n=43)

Рівень розвитку мисленнєвих процесів	Гнучкість	Аналітичність	Логічність встановлення закономірностей
Високий	3 (6,9%)	5 (11,6%)	14 (32,5%)
Середній	21 (48,8%)	20 (46,5%)	21(48,8%)
Низький	19 (44,1%)	18 (41,8%)	8(18,6%)

Як свідчать отримані дані, рівень розвитку властивостей критичного мислення у досліджуваних недостатній. Тільки 6,9% змогли набрати 26 балів при визначенні гнучкості мислення, як здатності перебудови способів вирішення задач (методика «Анаграми»). Для 19 досліджуваних (44,1%) було досить складно виконувати завдання тестів (набрали 10-11 балів). У вирішенні анаграм за фіксований проміжок часу вибирали переважно ті, які склалися з трьох букв (РМИ, КТІ, ДМІ), при аналізі результатів визначали незвичність завдання та недостатність власного словникового запасу. Ми пояснюємо це також можливими персевераціями (нав'язливим повторенням певного слова), стереотипністю мислення, його ригідністю. А гнучкість мислення - це компонент креативності та ресурс, який забезпечує готовність до адекватного реагування на різноманітні життєві ситуації.

Незважаючи на те, що перед визначенням аналітичності мислення (здатності до розкладання інформації на складові, структурування даних, їх співвідношення між собою), було проведено тренувальні вправи за тестом «Прості аналогії», при діагностиці за допомогою тесту «Складні аналогії» 18 досліджуваних (41,8%) проявили дуже низький рівень аналітичності мислення. Спроба сумісного аналізу таких результатів визначила недостатність концентрації уваги на співвідношенні об'єктів та тієї області, до якої вони мають відношення, ігнорування контексту, де знаходилися об'єкти. Крім того,

досліджуваним було важко переключатися між різними критеріями, за яким потрібно було визначити аналогію. Вони погоджувалися з тим, що не звикли ретельно вивчати ті предмети, галузі, які не пов'язані безпосередньо з їх професійною діяльністю. При виборі інформації, зокрема у соціальних мережах, вони не ставлять певної мети, не занурюються у аналіз корисності та правдивості такої інформації, запам'ятовують тільки таке прочитане (побачене), яке має сенсаційне, незвичайне забарвлення.

Логічність мислення визначалася за допомогою тесту «Встановлення закономірностей», продемонструвала кращі результати (32,5% - високий рівень розвитку) у процесі виділяти головне, знаходити взаємозв'язки, передбачати щось, робити висновки. Зрозуміло, що логічність мислення формується на основі практичного та наочно-чуттєвого досвіду та притаманний всім видам мислення (наочно-образному, наочно-дійовому, теоретичному). У процесі гри, навчання, діяльності у людини формуються поняття, зміст яких розкривається у судженнях. Саме судження дозволяють погоджуватися з чимось, заперечувати, встановлювати зв'язки між предметами та явищами. А логічність на основі декількох суджень дозволяє такі висновки робити. Якщо врахувати те, що ми живемо в світі причинно-наслідкових зв'язків, логічність надзвичайно важлива для критичного мислення.

Також нами було проведено діагностику таких властивостей (швидкість, гнучкість, оригінальність) креативного мислення, які повторюють властивості мислення критичного. Для цього нами була застосований вербальний варіант методики Дж.Гілфорда «Креативне мислення» (у модифікації О.Тунік). Автори виділили два типи мислення: дивергентне, яке допомагає шукати (генерувати) нові думки, ідеї, продукти та конвергентне, що спрямовує шукати стандартні відповіді на стандартні питання. Тест «Незвичайне використання газети» надавав можливість визначити такі критерії мислення:

- швидкість, яка демонструє продуктивність мислення;
- гнучкість - здатність до переключення, виходу за встановлені межі;
- оригінальність - незвичність у вирішенні проблем.

Незважаючи на те, що в інструкції до тесту була багаторазово підкреслена необхідність пошуку *незвичних* способів використання газети, результат продемонстрував саме звичні, традиційні способи: використання для виготовлення будь-чого, завертання предметів, переробка (здача у макулатуру), розпалювання вогню, покриття тощо. Такий результат - свідчення того, що досліджуваним досить легко продукувати ідею (швидкість мислення має 71,2%), важче досягти різноманітності ідей (гнучкість - 51%), складно придумати щось нове нестандартне (оригінальність 4,6%). Так тільки дві досліджувані написали, що можна використовувати газету для перевірки властивостей мислення, використання в манікюрі. В узагальненому вигляді креативність представлена на рисунку (дивись рисунок 2.2.2.)

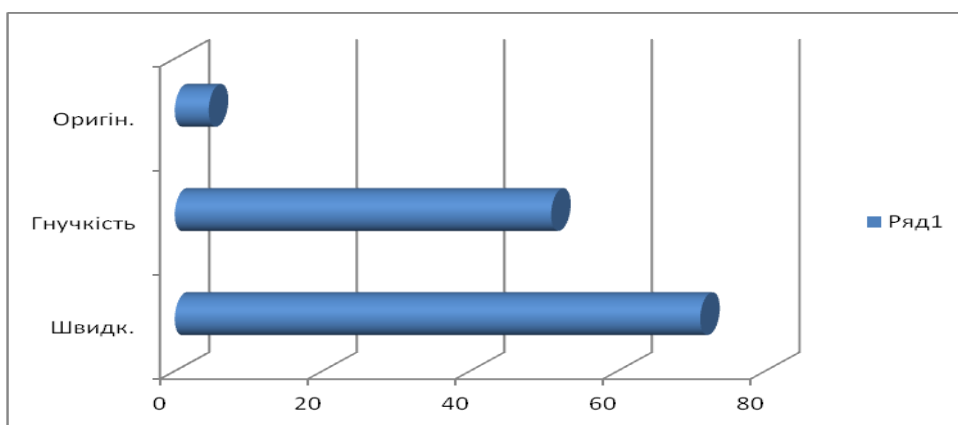

Рис.2.2.2. Креативність мислення (груповий показник)

Зібрані діагностичні дані було поєднано та перевірено їх взаємозв'язок за методом кореляційного аналізу (дивись таблицю 2.2.2.).

Кореляційний аналіз є методом статистичного аналізу, який використовується для визначення сили та напрямку зв'язку між двома та більше змінними. Статистично значимий зв'язок вказує на те, що зв'язок між змінними існує і ймовірно не є випадковим. Для оцінки статистичних даних була використана комп'ютерна програма пакету IBM SPSS Statistics 22.0.00. у поєднанні з кореляцією Пірсона.

Було зафіксовано наявність статистично значимих зв'язків між шкалами «висока ригідність» і «низька гнучкість мислення» ($r = 0,402$ при рівні

значимості $p < 0,05$). Цей зв'язок можна пояснити тим, що обидва явища відображають складність у пристосуванні до нових ідей або ситуацій, а людина з високою ригідністю ймовірно матиме і низьку мисленнєву гнучкість. Показовим для нашого дослідження є те, що статистично значимий кореляційний зв'язок було виявлено і між високими показниками шкали «ригідності» та «гнучкості» ($r = 0,468$ при рівні значимості $p < 0,05$). Це свідчить про те, що людина з низькою ригідністю має здатність до гнучкості мислення, що є показовим у форматі порівняння даних отриманих на вибірці користувачів соціальних мереж (дивись таблицю 2.2.2.).

Таблиця 2.2.2.

Кореляційний аналіз між чинниками розвитку критичного мислення

		Кореляции											
		Риг.Ви с	Риг.Се р	Риг.Ни з	Гнуч.В ис	Гнуч .Сер	Гнуч.Н из	Логіч. Вис	Логі ч.Се р	Логі ч.Ни з	Креат. вис	Креа т.сер	Креа т.низ
Р и г В и с N	Корреляц и я Пирсона Знач. (двухстор оння)	1	-,233 ,133	-,109 ,488	-,195 ,210	,065 ,677	,402** ,631	,018 ,909	,175 ,263	,016 ,918	-,194 ,212	,059 ,707	,134 ,392
Р и С е р N	Корреляц и я Пирсона Знач. (двухстор оння)	-,233 ,133	1 ,774	,045 ,373	,139 ,149	,224 ,007	-0,8 ,751	-,050 ,345	-,14 8 -,12 7	-,12 7 ,416	,266 ,084	0,16 ,018	,175 ,261
Р и Н и з N	Корреляц и я Пирсона Знач. (двухстор оння)	-,109 ,488	,045 ,774	1 ,385	,468** ,499	,106 ,488	-,109 ,197	-,201 ,769	,046 ,082	-,26 9 ,082	,104 ,505	,105 ,501	-,069 ,659
Г н у ч В и с N	Корреляц и я Пирсона Знач. (двухстор оння)	-,195 ,210	,139 ,373	,468** ,385	1 ,008	,174 ,002	,139 ,693	-,062 ,188	-,20 5 ,188	,028 ,858	,401** ,267	,081 ,605	,127 ,416

Г н у ч . С е р N	Корреляция Пирсона	,065	,224	,106	,174	1	,204	-,195	-,009	,095	,144	,105	,131
	Знач. (двухсторонняя)	,677	,149	,499	,008		,000	,210	,952	,544	,355	,505	,401
	N	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43
Г н у ч . Н и з N	Корреляция Пирсона	,402**	-0,75	-,109	,139	,204	1	,521**	,047	,109	,141	,259	,667**
	Знач. (двухсторонняя)	,631	,007	,488	,002	,000		,809	,764	,487	,366	,094	,190
	N	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43
Л о г і ч . В и с N	Корреляция Пирсона	,018	-,050	-,201	-,062	-,195	,521**	1	-,102	,109	-,332*	-,081	-,232
	Знач. (двухсторонняя)	,909	,751	,197	,693	,210	,809		,516	,000	,030	,604	,134
	N	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43
Л о г і ч . С е р N	Корреляция Пирсона	,175	-,148	,046	-,205	-,009	,047	-,102	1	,077	,045	-,020	-,164
	Знач. (двухсторонняя)	,263	,345	,769	,188	,952	,764	,516		,624	,773	,897	,293
	N	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43
Л о г і ч . Н и з N	Корреляция Пирсона	,016	-,127	-,269	,028	,095	,109	,109	,077	1	-,146	-,182	-,128
	Знач. (двухсторонняя)	,918	,416	,082	,858	,544	,487	,000	,624		,352	,242	,412
	N	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43
К р е а т . В и с N	Корреляция Пирсона	-,194	,266	,104	,401**	,144	,141	-,332*	,045	-,146	1	,464*	,114
	Знач. (двухсторонняя)	,212	,084	,505	,267	,355	,366	,030	,773	,352		,002	,465
	N	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43
К р е а т . С е р N	Корреляция Пирсона	,059	0,16	,105	,081	,105	,259	-,081	-,020	-,182	,464**	1	,298
	Знач. (двухсторонняя)	,707	,018	,501	,605	,505	,094	,604	,897	,242	,002		,052
	N	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43
К р е а т . Н и з N	Корреляция Пирсона	,134	,175	-,069	,127	,131	,667**	-,232	-,164	-,128	,114	,298	1
	Знач. (двухсторонняя)	,392	,261	,659	,416	,401	,190	,134	,293	,412	,465	,052	
	N	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43

** . Корреляция значима на уровне 0,01 (двухсторонняя).

* . Корреляция значима на уровне 0,05 (двухсторонняя).

Статистично значимий кореляційний зв'язок було зафіксовано для шкал «висока креативність мислення» і «висока логічність мислення» ($r = 0,332$ при рівні значимості $p < 0,01$). Зв'язок між високою креативністю та високою логічністю мислення може бути різним залежно від особи та контексту конкретної життєвої ситуації. У деяких випадках, люди з високою креативністю можуть також мати високу логічність мислення, що допомагає їм генерувати нові ідеї та рішення, а потім критично аналізувати та відбирати найбільш підходящі з них.

Наявним є й зв'язок між високою гнучкістю мислення і високою креативністю мислення ($r = 0,401$ при рівні значимості $p < 0,05$), а також між низькою гнучкістю і низькою креативністю мислення ($r = 0,667$ при рівні значимості $p < 0,05$). Цей зв'язок є доволі логічним оскільки обидва аспекти відображають здатність особи до генерації нових ідей, адаптації до змін та розв'язання проблем у нестандартний спосіб. Гнучкість мислення є аспектом когнітивної сфери, який відображає здатність людини легко адаптуватися до нових ситуацій, змінювати свій підхід до розв'язання проблем та бути відкритим для нових ідей. А відповідно люди з високою гнучкістю мислення можуть швидко переключатися між різними задачами, ідеями та поглядами, а також видавати нові нестандартні та креативні умовиводи.

Статистичний аналіз даних показав наявність позитивного кореляційного зв'язку між шкалами «висока логічність» і «низька гнучкість» ($r = 0,521$ при рівні значимості $p < 0,05$). Зв'язок між високою логічністю та низькою гнучкістю мислення може полягати в тому, що такі люди мати схильність до ригідного, структурованого мислення, яке обмежує їхню відкритість до нових ідей та підходів. В результаті, вони можуть розв'язувати проблеми ефективно, використовуючи логічний аналіз, але можуть мати складнощі з адаптацією до неочікуваних або непередбачуваних ситуацій.

Емпіричний етап дослідження дав нам можливість виокремити групу досліджуваних (11 осіб), які демонстрували високий рівень ригідності поведінки, недостатній рівень розвитку аналітичності, критичності, логічності

мислення, відсутність креативності, яким запропонували прийняти участь у програмі розвитку критичного мислення, для якого була розроблена спеціальна розвивально-корекційна програма.

На жаль, сучасні умови життєдіяльності не дали змогу реалізувати програму у повному обсязі, але упроваджені вправи, проведені міні-бесіди, креативні завдання, продемонстрували позитивну динаміку у показниках критичного мислення, які ми перевірили за допомогою t-критерій Стьюдента. Цей критерій використовується для порівняння середніх значень вибірки (до та після проведення корекційно-розвивальної роботи). Основна мета аналізу вибірок за критерієм Стьюдента - визначити, чи є статистично значущими різниці між середніми значеннями двох груп (дивись таблицю 2.2.3.).

Таблиця 2.2.3.

Динаміка середніх величин експериментальної групи

Критерії аналізу	Mx до формування експерименту	Mx після формування експерименту	t-критерій рівності середніх значень Стьюдента	
			t	p-рівень 2-сторонньої значущості
Ригідність	2,7	1,8	3,614	0,001
Гнучкість	6,1	11,2	4,317	0,017
Креативність	45,8	66,5	2,413	0,022
Логічність	9,1	15,6	4,163	0,0001

Значимі структурні зміни відбулися за всіма шкалами діагностичних методик в експериментальній групі. Знизилась ригідність (Mx = 0,9). Всі інші параметри збільшились, зокрема гнучкість (Mx = 5,1), креативність (Mx = 20,7), логічність (Mx = 6,5). Таким чином, ми статистично підтвердили наявні зміни, що відбулися в групі досліджуваних після впровадження завдань корекційно-розвивальної програми. Зростання логічності мислення, креативності та гнучкості може мати значний позитивний вплив на когнітивний розвиток, професійне зростання та якість життя особистості.

Висновки до розділу II

1. Дослідження рівня розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж та можливостей його розвитку проходить в чотири етапи: теоретичний, емпіричний, формувальний, узагальнюючий. Сформовано вибірку з 43 осіб (31 жінка, 12 чоловіків) віку ранньої дорослості (20-40 років) ПрАТ «Суха Балка», які працювали на шахті «Ювілейна». 51,3% опитаних мали вищу освіту, 48,7% - середню спеціальну освіту. Час перебування досліджуваних у соціальних мережах: 3-5 годин - 35,1%; 5 та більше годин - 64,9%.

2. Сформовано методологічний інструментарій: обсерваційні методи: (спостереження та самоспостереження), опитування, напівструктуроване інтерв'ю (вільна бесіда), тестування за допомогою методик Г.Айзенка «Діагностика ригідності» (визначення мотивації до змін); «Анаграми» (визначення рівня розвитку мисленневих процесів гнучкості, логічності, аналітичності, здатності до встановлення закономірностей); «Логічність умовисновків»; «Складні аналогії»; «Незвичайне використання звичайного предмету» Дж.Гілфорда (у модифікації О.Тунік) для діагностики креативності.

3. Три особи (6,9%) досліджуваних визначили низький рівень ригідності поведінки, який свідчить про наявність мотивації до змін. 27,9% (12 осіб), важко змінюють свою думку, не мають прагнення передивлятися хибні позиції, обережно відносяться до нового, незвіданого у житті, важко змінюють звичний режим життя.

4. 6,9% змогли продемонстрували високий рівень гнучкості мислення, як здатності перебудови способів вирішення задач (методика «Анаграми»). 19 досліджуваних (44,1%) мають низький рівень даного показника - це компоненту критичного мислення, креативності та ресурсу, який забезпечує готовність до адекватного реагування на різноманітні життєві ситуації. 18 досліджуваних (41,8%) проявили дуже низький рівень аналітичності мислення; високий рівень логічності мислення мають 32,5%, здатні виділяти головне, знаходити взаємозв'язки, передбачати щось, робити висновки.

5. Діагностика креативності - свідчення того, що досліджуваним досить легко продукувати ідею (швидкість мислення - 71,2%), важче досягти різноманітності ідей (гнучкість - 51%), складно придумати щось нове нестандартне (оригінальність 4,6%).

6. Визначення впливу соціальних мереж на критичне мислення особистості сформулювали у такому припущенні: кількість неконтрольованого часу, відсутність мети перебування у соціальних мережах, якість матеріалів соціальних мереж погіршує рівень аналітичності, гнучкості, логічності, креативності критичного мислення, гальмує мотивацію до його розвитку. Для перевірки даного припущення було використано кореляційний аналіз, розроблений К.Пірсоном.

7. Виявлено наявність статистично значимих зв'язків між шкалами «висока ригідність» і «низька гнучкість мислення» ($r = 0,402$ при рівні значимості $p < 0,05$). Цей зв'язок можна пояснити тим, що обидва явища відображають складність у пристосуванні до нових ідей або ситуацій, а людина з високою ригідністю ймовірно матиме і низьку мисленнєву гнучкість. Статистично значимий кореляційний зв'язок було зафіксовано для шкал «висока креативність мислення» і «висока логічність мислення» ($r = 0,332$ при $p < 0,01$). Зв'язок між високою креативністю та високою логічністю мислення може бути різним залежно від особи та контексту конкретної життєвої ситуації. Наявним є й зв'язок між високою гнучкістю мислення і високою креативністю мислення ($r = 0,401$ при $p < 0,05$), а також між низькою гнучкістю і низькою креативністю мислення ($r = 0,667$ при $p < 0,05$). Цей зв'язок є доволі логічним оскільки обидва аспекти відображають здатність особи до генерації нових ідей, адаптації до змін та розв'язання проблем у нестандартний спосіб.

8. Для підвищення рівня розвитку критичного мислення була розроблена спеціальна розвивально-корекційна програма. Після її впровадження зафіксовано зростання логічності мислення, креативності та гнучкості досліджуваних, що може мати значний позитивний вплив на когнітивний розвиток, професійне зростання та якість життя особистості.

РОЗДІЛ ІІІ

ПСИХОКОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА ЩОДО РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

3.1. Розвиток критичного мислення як базис студеноцентристської освіти.

Важливим майданчиком для розвитку критичного мислення повинні стати освітні заклади, де сформують його необхідний рівень, особливо для користувачів соціальних мереж.

Цифрове середовище (у якому значне місце займають соціальні мережі), активно охопило людство, особливо у період карантину, війни, позначилося на всіх сферах сучасного життя. Воно вплинуло на когнітивні функції осіб з високою цифровою активністю, сформувало нові види мислення (кліпове), позначилося на мислительних операціях, стратегіях, якості та швидкості умовисновків, абстрагування, імпульсивності, рефлексивності.

Як вже зазначалося, соціальні мережі, у яких перебуває максимальна кількість сучасних дітей, молоді, дорослих спрощує мислительний процес тому, що надає готові алгоритми вирішення задач (навіть складних). Це позбавляє людину мотивації, погіршує мислення, свідоме засвоєння знань. Інтернет послаблює інтелектуальну діяльність, підмінюючи її використанням неякісної інформації. Культура інформаційного простору - уривчаста, «мозаїчна», не дозволяє людині пов'язати отриману інформацію в цілісну систему.

Але слід визначити деяку амбівалентність впливу цифрового середовища на молодь та дорослих. Зростає кількість образної інформації, яка активізує праву півкулю, що може впливати на розвиток творчості, поширюється коло для спілкування, пришвидшується (полегшується) процес пошуку потрібної інформації.

Завдяки швидкості, яскравості, порціонній подачі інформації змінюється не тільки мислення, а й спілкування, освіта, професійна та учбова діяльність. Тому молодь все частіше стикається з тим, що звичні способи мислення перестають

забезпечувати ефективний результат такої діяльності, відповідно потрібно приймати креативні, нестандартні рішення. Актуальності набуває використання освітнього середовища для оновлення, осучаснення методів впливу на когнітивну сферу людини, розвиток її мислення, яке адаптує молодь до умов дорослого життя.

Перехід системи освіти на рівневу освіту та реалізацію принципів Болонського процесу (формування компетенцій, введення залікових одиниць, модульної організації освітнього процесу) привели до зміни парадигми змісту та методів сучасної освіти. Замість простої передачі «готового знання» прийшла ера формування компетенцій, а парадигма передачі знань змінилася на нову - студентоцентриську освіту. На жаль, сучасна вища освіта стикається з відсутністю у студентів здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між компонентами знань, здібності розуміння до виявлення змісту явищ, які вивчаються, нездатності формулювати та обґрунтовувати свої погляди, думки, що проявляється на наступних етапах розвитку. Дані діагностики, отримані у аудиторії досліджуваних, як мають вищу та середню спеціальну освіту, можуть бути іншими, у ситуації, коли освітні заклади будуть цілеспрямовано розвивати критичне мислення.

Для підготовки якісного фахівця, який зможе пристосуватися до швидкозмінних умов змін суспільства, потрібно упровадження широкого спектру інновацій у освітню систему вишу. Вони допоможуть перевести звичний для викладачів результат «знання-вміння-навички» на новий «знання-РОЗУМІННЯ-навички», перехід від етапу «знання» до етапу «діяльність». Тоді пришвидшиться процес формування універсальних компетенцій: вміння працювати у команді, навички до самостійного навчання протягом усього життя, здатність до розвитку критичного та креативного мислення. Як відомо, критичне мислення поряд з креативністю відносять до найбільш затребуваних навичок високого порядку XXI століття (особливо у період цифрової революції). Сучасній економіці потрібні не просто «володарі знань», а й практики, готові їх застосувати при вирішенні життєвих проблем.

Критичне мислення зараз є модним трендом в освіті. Про те, що його розвиток має бути одним з наскрізних завдань освітнього процесу, йдеться у Концепції нової української школи.

Критичне мислення посідає у даному переліку компетенцій провідне місце, є необхідною умовою ефективного соціального та професійного функціонування фахівців. Учасники дослідження PISA (Programme for International Student Assessment) взяли курс на розвиток критичного мислення, також усвідомивши, що у сучасному світі потрібні не особи наповнені всебічними знаннями (для цього є Google), а такі, хто може застосувати їх у практиці життя та професійної діяльності. З метою розвитку критичного мислення в умовах освіти проводилися численні дослідження у науковому світі.

Американський розробник програми «Розвиток критичного мислення за допомогою читання та письма» Д.Клустер, чітко зазначив, що критичне мислення - самостійне, індивідуального характеру, починається з постановки питань та пояснення проблем, спрямоване на переконливу аргументацію. Крім того, критичне мислення - соціальне, тому що кожна думка перевіряється у комунікації з іншими [36].

Подібної точки зору притримувались інші дослідники. Зокрема, Дж.Барел підкреслював необхідність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити логічні висновки, П.Блонський вважав основною ознакою критичного мислення вміння аргументувати, контролювати коректність власних суджень, Н.Харченко (аналізуючи та узагальнюючі дослідження відомих науковців) називала вміння формулювати гіпотези, допущення різних трактувань, аналізувати. Тобто, механізми розвитку критичного мислення представлені у науковій літературі достатньо широко [81]. Слід тільки узагальнити їх для створення власної структурованої програми розвитку критичного мислення. При цьому слід враховувати такий «обтяжливий фактор» як соціальні мережі та їх вплив на особистість.

Одним з найбільш ефективних спеціальних методичних інструментів розвитку критичного мислення може бути технологічний цикл, розроблений

американськими педагогами та психологами Дж.Стіл, К.Мередітом, Ч.Темплом, С.Уолтером (дивись рис.3.1.1.):

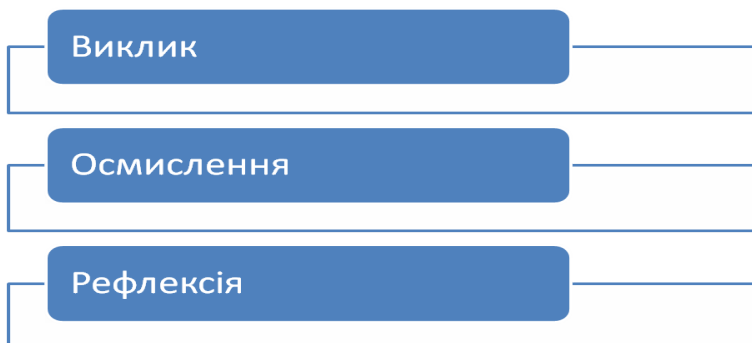

Рис. 3.1.1. Технологічний цикл розвитку критичного мислення [66].

Слід зазначити, що зазвичай інформація (навіть наукова), яку доросла людина щоденно споживає з глобальної мережі - поверхнева, несерйозна. Це пояснюється розважальною природою цифрової індустрії та призводить до важкості сприймання великих текстів, серйозної інформації. Навіть при читанні наукового тексту з екрану смартфона, на думку Н.Карр, будь-яка людина буде постійно відволікатися, переключатися на інші повідомлення, посилання. З'являється ефект «економії мислення», при якому спочатку виконується дія, а потім (при необхідності) відбувається її розуміння. Не здатність чітко, логічно, зв'язно сформулювати думку, зрозуміти сутність наукового тексту чи проблеми, негативно позначається на розумінні всього матеріалу» [23].

Саме означений технологічний цикл було покладено нами у основу розробки власної розвивально-корекційної програми. Обґрунтуванням такого вибору був аналіз важливості, доречності всіх етапів циклу.

Етап ВИКЛИКУ, з якого починається цикл, передбачає потребу людини до актуалізації та усвідомлення недостатнього рівня власних наукових знань та досвіду. Тому на самому початку занять потрібна інформація щодо наявних знань, формування мотивації до їх поповнення-використання, формулювання мети розробка відповідних завдань. Крім того, важливо переконати досліджуваних у наслідках впливу соціальних мереж на їх пізнавальні процеси, загальний розвиток. Можна скористатися результатами експериментів відомого нейропсихолога Мішеля Серра, який зазначав: «Судячи з даних когнітивних

наук, ходіння по світовому павутинню, читання чи написання повідомлень, пошук у Вікіпедії активізує інші нейрони та ділянки головного мозку, ніж книга, грифельна дошка чи зошит. Чим більш поверхнево людина взаємодіє з інформацією (як у соціальних мережах), тим менше нейронних зв'язків активізується у мозку, повільніше занурення у тему повідомлення» [67]. У результаті «ходіння» по соціальним мережам формуються такі рівні роботи з матеріалом соціальних мереж:

- нульовий; веб-серфінг (для розваг, вбивання часу);
- побутово-рутинний (для підготовки якогось завдання, вирішення задач);
- розвивальний.

На етапі ВИКЛИКУ, читання новин та повідомлень у соціальних мережах на початковій стадії передбачає в першу чергу включення механізмів мотивації, визначення мети, актуалізацію наявних знань, пробудження інтересу до отримання нової інформації за допомогою використання прийому «Вірно чи ні?», «Правда-брехня?». Зрозуміло, що для цього потрібно знайти першоджерело інформації, прочитати додаткову літературу, статистичні дані, результати попередніх досліджень, сформулювати питання. Ефективним буде використання словників, поповнення лексичного запасу, поглиблення наукових знань. Показовим на даному етапі буде формування здатності виказувати власну точку зору без остраху, що її будуть критикувати чи висміювати. При роботі з матеріалом соціальних мереж знімається обмеження у простому переказі прочитаного, побаченого, формується здатність дати матеріалу свою оцінку.

На жаль, стадія виклику, яка включає у себе первинне сприймання інформації, демонструє вузьке, однобічне сприйняття інформації, його фрагментарність, нездатність заглибитися у контекст ситуації. Інтерпретація інформації відбувається з акцентуванням уваги на окремі незначні аспекти інформації. Також фіксується низький рівень усвідомленості прочитаного, побаченого, «застрягання», ригідність мислення. Нами була проведена бесіда з учасниками експериментального дослідження з метою визначити, які джерела (особи, інституції) є найбільш авторитетними у соціальних мережах у процесі

знайомства з інформацією. На перше місце винесли волонтерів як суспільну організацію, членів родини, інтернет у цілому, відомих осіб. Менше уваги приділяють політичним, релігійним організаціям, лідерам суспільної думки. Опитані негативно відносяться до агресивного протиправного контенту, майже 50% проти заборон користування матеріалами соціальних мереж, 14% вважають що контроль за соціальними мережами потрібен, особливо у воєнні часи. Жоден з досліджуваних не продемонстрував здатність визначати достовірність інформації, яку отримує з Інтернету, що ще раз переконало нас у незадовільному рівні розвитку критичного мислення.

Стадія «УСВІДОМЛЕННЯ змісту» - це в першу чергу, отримання нової інформації, уважне її читання, певна активність (наприклад, запис у конспект за прикладом Корнельського університету, створення опорних конспектів, схем, презентацій), пошук відповідей на ті питання, які виникли на першому етапі. Доречним на даному етапі буде створення власного «архіву» знань (на основі визначених «білих плям» у знаннях), які моніторяться протягом всього процесу навчання.

Сучасні користувачі соціальних мереж, зазвичай, оперують не стільки логічними вербальними конструкціями, скільки асоціативними комплексами образів, тобто їх мислення - візуалізоване та схематичне (його називають кліповим). Кліпове мислення характеризується наявністю «упакованої інформації» - форма викладення з мінімальною кількістю знаків та максимальним обсягом змісту. Це дозволяє досить успішно будувати схеми.

Графічна схема дозволяє не тільки мобілізувати візуальне сприймання, але й наочно продемонструвати причинно-наслідкові, змістовні зв'язки, що важливо для ефективного розвитку критичного мислення. Логіка схеми репрезентативна, легко читається, допомагає зафіксувати у пам'яті матеріал. Такий спосіб систематизації та візуального відображення інформації заснований на аналітико-синтетичній діяльності при переводі вербальної інформації у невербальну, образну, синтезуванні цілісної інформації системи елементів знання. На думку С.Блейка, С.Пейпа, навчання ефективно тоді, коли потенціал

мозку розвивається через долання інтелектуальних труднощів в умовах пошуку змісту через встановлення закономірностей [7]. Тому потрібно залучати користувачів соціальних мереж до створення схем з різними стилями переробки інформації, активного використання образної візуалізації інформації. Робота з інформацією може бути індивідуальною, потім у парах, потім у групі - потім для аудиторії.

Інтелектуальна домінанта, яка визначає сприймання контенту у нових медіа, змінилася чуттєвою, при якій на перший план вийшла магія мультимедійного образу. Візуально-чуттєвий досвід став важливіше інтелектуальної рефлексії, будь-якої спроби інтелектуальної інтерпретації.

На стадії «РЕФЛЕКСУВАННЯ» аналізуються знайдені відповіді на питання, первинна інформація порівнюється з новою, систематизується. Такий «вихід» у рефлексію передбачає готовність задавати собі питання, шукати проблему, здатність звернутися не тільки до Вікіпедії, а й до свого досвіду, що активізує досвід креативної діяльності. Також важливим стає зниження бар'єру страху виходити «за межі» стандартів, кліше, схем, які сформувалися протягом життя чи нав'язалися соціальними мережами. Важливим на даному етапі є співвідношення своїх знань зі знаннями інших. Рефлексію можна стимулювати за допомогою додаткових питань, види яких узагальнив Б.Блум (прості запитання, питання на інтерпретацію прочитаного, питання на застосування інформації на практиці, питання на аналіз, синтез, оцінку) [цит.за 74]. Н.Олексюк, Л.Лебеденко [49] також зазначали можливість оцінювати свої знання, досягнення, поведінку, використовуючи для цього соціальні мережі.

Всі означені етапи можна впроваджувати у виші, спрямовуючи процес навчання на розвиток критичного мислення. Н.Токарева конкретизувала особливості навчального процесу, побудованого на засадах розвитку критичного мислення (дивись рис.3.1.2.)

Рис. 3.1.2. Особливості процесу розвитку критичного мислення (за Н.Токаревою).

Форми та методи розвитку критичного мислення у процесі навчання представлено у розробленому О.Пометун, І.Сущенко курсі «Основи критичного мислення»[50]. Розвиток критичного мислення користувачів соціальних мереж у процесі медіаосвіти досліджувала Н.Макаренко [43]. Опрацьовані наукові джерела було покладено у основу авторської розвивально-корекційної програми.

3.2. Розвивально-психокорекційна програма розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж.

Розроблена нами для подальшого впровадження у практику роботи розвивально-корекційна програма передбачала наступний цикл (дивись таблицю 3.2.1.):

Таблиця 3.2.1.

Розвивально-психокорекційна програма розвитку критичного мислення

Етап програми	Мета	Форми та методи роботи	Очікувані результати, сформовані компетенції
Виклик	Актуалізація наявних знань, діагностика рівня розвитку критичного мислення	Тестування, опитування, кросворди, створення «ментальних карт», термінологічний диктант. Знайомство з алгоритмом вивчення проблеми. Створення кластерів. Ведення щоденника. Вироблення навички формулювання питань	Формування мотивації до розвитку критичного мислення. Здатність задавати питання. Набуття навички постановки мети, завдань перед зануренням у інтернет. Вміння вказувати власну точку зору на побачене, прочитане, побачене
Усвідомлення	Формування вміння ефективного використання соціальних мереж	Набуття навичок роботи з різними видами інформації. Опрацювання різних видів інформації: конспекти, схеми, презентації, тези. Ведення подвійного щоденника. Дебати. Дискусії. Секвейни.	Відсутність потреби неконтрольовано перебувати у соціальних мережах. Вміння шукати перевірену інформацію у соціальних мережах. Здатність працювати з отриманою інформацією (конспектування, розробка схем). Розвинені мислительні операції (синтезу, порівняння), покращення форм мислення (умовисновків).

Рефлексія	Усвідомлення змін рівня критичного мислення, важливості змін	Аналітичне проходження всіх етапів розвитку критичного мислення. Есе. Аналіз власних досягнень, досягнень товаришів. Веб-квести.	Здатність до визначення основного у отриманій інформації. Оцінка набутого досвіду. Оперування доводами, аргументами. Наявність власних суджень через застосування певних прийомів мислення.

Окремо, слід зазначити форми та методи роботи, які були перевірені досвідом попередніх досліджень [2;8;10;15;19;86;92] та використовувалися нами у ході розробки програми.

Так, на етапі ВИКЛИКУ, потрібно починати з визначення рівня освіченості досліджуваних щодо: своєрідності критичного мислення; ролі критичного мислення у сприйманні інформації; впливу соціальних мереж на когнітивну сферу людини.

Надзвичайно важливо, сформувані у досліджуваних переконання, що недостатній обсяг знань перешкоджає можливостям розвитку критичного мислення. А останнє, в свою чергу, погіршує якість роботи з інформаційними джерелами. Переконання повинно сформувані у бажаючих мотивацію щодо розвитку критичного мислення, поставити перед собою мету досягнення вищого рівня розвитку.

Для перевірки рівня знань можна запропонувати: тестування, опитування, кросворди, створення «ментальних карт», термінологічний диктант.

Доречним на даному етапі будуть завдання щодо вирішення проблем за наданим алгоритмом розвитку критичного мислення (дивись рис.3.2.1.):

Розуміння проблеми	Оцінка існуючих варіантів і вибір кращого
Пошук достовірної інформації (з різноманітних джерел)	Формування та обґрунтування власних поглядів
Аналіз інформації	Прийняття рішення і дія.

Рис.3.2.1. Алгоритм вирішення проблем

Проблеми для обговорення «Критичне та кліпове мислення», «Чому потрібно розвивати критичне мислення», «Як використати соціальні мережі з максимальною користю для розвитку дитини» тощо.

На етапі розуміння проблеми досліджуваний демонструє наявний рівень знань, тому важливо дати йому можливість виказувати свою думку, не соромлячись своїх слів, думок.

Пошук інформації з декількох джерел, активізує можливості ознайомитися з різними точками зору, порівнювати їх.

Аналіз інформації та оцінка існуючих варіантів активізується питаннями високого рівня: «Як ви вважаєте, що було основною причиною...?», «Чому у даній ситуації людина вчинила таким чином?», «Які варіанти вирішення проблеми можливі у цій ситуації?». Також можна формулювати різноманітні питання у процесі опрацювання матеріалів з соціальних мереж: «Що стало причиною сталості такої точки зору?», «Чому людині важко відступати від стереотипів?», «Як можна запобігти трактуванням проблеми за певними маніпулятивними кліше?»

При цьому, питання формулює як автор програми, так і сам учасник. У випадку, коли виникають утруднення з впровадженням такого алгоритму, можна переконувати учасників у важливості розвитку критичного мислення, поповнення знань, пошуку конструктивного впливу соціальних мереж. Також ефективні наступні прийоми роботи на даному етапі.

«Кластери». Визначення основних одиниць матеріалу, графічне відтворення (когнітивні схеми), які систематизують інформацію. На стадії «виклику» можна самостійно сформулювати мету та завдання заняття, використовуючи ментальні карти. У центрі - ключове поняття, потім складові частини тощо. Кластери полегшують перехід до «осмислення», де вирішується задача через пошук питань.

«Кошик ідей». Учасникам пропонується ідея (проблема), до якої потрібно написати якомога більше асоціацій.

«Дерево передбачень» - передбачення з приводу розвитку подій. Малюється дерево (це тема), гілки (передбачення «можливо-неможливо-ймовірно»), листя (аргументи, обґрунтування). На стовбурі пишуть тему, на гілках передбачення...

«Щоденник трансформації знань», який виглядає у такий спосіб:

Фраза, цитата, вислів	Коментар

«Віяло запитань»: від простих до проблемних. Прості запитання «Що? Коли? Можливо? Вірно-невірно?» складні «Поясніть причину...назвіть три варіанти розвитку подій....у чому різниця....що буде, якщо....?». Уточнюючі для встановлення зворотнього зв'язку, пояснюючі «Чому?», творчі з часткою «якби», оціночні - вияснити критерії оцінки, практичні - як пристосувати на практиці.

На основному етапі УСВІДОМЛЕННЯ важливо привчати досліджуваних до роботи з великими обсягами різноманітної інформації, її опрацювання, здатності виділяти основне, потрібне, важливе. Допомагає у цьому конспектування за зразком Корнельського університету (дивись Додаток), створення різноманітних схем, опорних конспектів, презентацій, написання планів, тез. Також важливо навчитися маркувати текст, виділяючи у зручний спосіб те, що нам потрібно, цікаве, бентежить, викликає спротив.

Важливість уміння створення схем підкреслювати ще теоретики культурно-історичної психології М.Коул, Л.Виготський. Науковці зазначили, що постійне ускладнення знаків та семіотичних систем сприяють розвитку вищих психічних функцій (пам'яті, мислення). В умовах інформатизації структура вищих психічних функцій розвивається та збагачується не тільки за рахунок роботи зі знаковими системами, а й завдяки навчання працювати з технологіями їх застосування. Орудійне опосередкування - умова та основна характеристика розвитку психіки людини. Особливо значущим є механізм включення уже опосередкованих форм діяльності у нові системи опосередкування.

Ведення *«Подвійного щоденника»* допоможе:

- ліворуч стисло записати ту інформацію соціальних мереж, яка викликала якісь спогади, асоціації, почуття, протести;
- праворуч спробувати прокоментувати, сформулювати питання, навести аргументи. Важливо використовувати для аналізу та записів у щоденнику як художні, так і наукові, публіцистичні тексти.

Дебати та дискусії на даному етапі будуть більш переконливими та конструктивними у випадку вдалого підбору актуальних тем, здатності шукати та використовувати аргументи і факти, знати прийоми впливу на аудиторію. Підбираючи матеріал для дискусій та дебатів потрібно за такими характеристиками: достовірність інформації (наскільки вона відображає реальний стан справ), її актуальність та повнота, корисність, об'єктивність (незалежність інформації від єдиної, нав'язаної кимось думки).

Можна опрацювати, наприклад, статтю Н.Макаренко з оглядом результатів негативного впливу соціальних мереж, електронного середовища на когнітивні функції людини, підготувати контраргументи (на базі сучасних наукових досліджень) для проведення дебатів *«Життя у цифровому середовищі: за та проти»*. Наприклад, A.Stornaiuolo вважає, що людина може успішно пристосуватися до цифрового середовища, адаптувати свої психічні та когнітивні функції. Мозок продовжує еволюціонувати (свідомість швидко реагує на всі сигнали), мислення справляється з задачами набагато швидше.

Завдання *«Знайди помилку (маніпуляцію, брехню, фейк) у тексті»* підвищує зацікавленість, активізує аудиторію. Медіа інформаційна грамотність, яка формується у процесі вирішення таких завдань формує цифрові навички, які дозволяють їм використовувати інформаційні технології у всіх напрямках професійної діяльності.

«Інсерт» на стадії усвідомлення (як інтерактивна система запису для ефективного читання та роздумів) дозволяє сформувати свою позицію, самостійно відслідковувати процес розуміння інформації, співвіднести з наявними знаннями.

Також науковці-практики (зокрема, О.Пометун, І.Сущенко) пропонують на даному етапі розвитку критичного мислення створення сіквейнів - 5-рядкового висвітлення тієї чи іншої проблеми. Наприклад,

Медіаконтент.

Різноманітний, необмежений.

Інформує, розважає, навчає.

Поспіх потрібен тільки у ловлі бліх.

Зміст.

На стадії РЕФЛЕКСУВАННЯ слід повернутися до процесу розвитку критичного мислення і проаналізувати всі його етапи (дивись рис.3.2.2.)

Рис. 3.2.2.Етапи розвитку критичного мислення

На даному етапі можна повернутися до своїх записів, питань попередніх етапів, відслідковувати процес свого навчання, отримані результати. Потрібним буде рецензування діяльності, відгуки про роботу один одного. Здатність написати *есе* - це письмова рефлексія.

У результаті проходження даного етапу, заключним (та корисним) завданням може стати Веб-квест за допомогою Web-технологій, які пропонує інформаційний простір. Комп'ютерна гра, у якій потрібно пройти шлях «оволодіння знаннями» за допомогою власних знань та досвіду або проблемне завдання з використання інформаційних ресурсів інтернету. Проживання

конкретних ситуацій, потреба у проникненні у глибину ситуації, конструювання нових процесів активізує навички пошуку, аналізу інформації, вміння зберігати, передавати, порівнювати нову інформацію, зважувати альтернативні ідеї, самостійно приймати рішення. Також допомагає передати інформацію, поєднати в одне ціле, запланувати та спроектувати, створити творчий продукт, переконати інших.

Не слід забувати і про розвиток креативного мислення. Критичне мислення схоже з логічним (спрямоване на перевірку запропонованих рішень з метою визначення галузі їх застосування), але відрізняється від креативного (створення нових ідей, удосконалення існуючих). Для ефективного вирішення будь-яких задач потрібні два види мислення. Ці два види мислення взаємопов'язані: творче вирішення проблеми неможливе без розуміння її сутності, а активізувати розвиток критичного мислення можливо за рахунок інноваційних творчих завдань

Всі вищі когнітивні процеси (мислення) не є вродженими. Вони формуються під впливом середовища. У нас час це - соціальні мережі. Пристрасть до соціальних мереж заважає мозку нормально розвиватися. Розвивається в основному ліва півкуля, що може призвести до «digital dementia» - цифрового слабоумства (втрати пам'яті, погіршення уваги, когнітивним порушенням). Але цілеспрямована систематизована робота у відповідних освітніх умовах дозволить розвинути критичне мислення, завдяки якому можна максимально ефективно використовувати соціальні мережі.

3.3. Психолого-педагогічні рекомендації щодо розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж.

Опрацьована науково-психологічна література, проведене дослідження дало нам можливість сформулювати психолого-педагогічні рекомендації щодо розвитку критичного мислення. Вважаємо, що представлені рекомендації можуть бути використані у освітньому середовищі школи, вищих освітніх закладах, а також у процесі саморозвитку та самовдосконалення.

✓ Починати процес розвитку критичного мислення в умовах освітніх закладів, максимально використовувати період студентства.

✓ Притримуватися наступності у процесі розвитку критичного мислення: школа-виш.

✓ Формувати пізнавальний інтерес до розуміння вивчення проблеми, теми, питання розвитку критичного мислення.

✓ Активізувати пошук аргументів, пікріплень для формування стійкої мотивації щодо розвитку критичного мислення.

✓ Актуалізувати наявні наукові знання щодо специфіки цифрового середовища, особливостей соціальних мереж, ролі критичного мислення у професійному та особистісному зростанні, механізмах розвитку критичного мислення.

✓ Формувати потребу у людини будь-якого віку виказувати власну точку зору, засновану на певних знаннях предмету, наявності доказів та аргументів.

✓ Надавати можливості для учнів, студентів ділитися своїми думками та ідеями з іншими.

✓ Враховувати генезу розвитку мислення. Упроваджувати курс розвитку критичного мислення з молодшого шкільного віку.

✓ Відображати у робочих програмах обов'язковий перелік компетенцій, пов'язаних з формуванням навичок пошуку освітньої, професійної інформації у мережі.

✓ Створювати факультативні курси, курси за вибором, проектно-аналітичні сесії у рамках проектів обов'язкової освіти, спрямовані на оволодіння

студентами компетенціями самостійного та усвідомленого відбору медіа продуктів, вміння диференціювати цифрові медійні продукти за ступенем значущості, достовірності.

✓ Впроваджувати у практику співбесід при прийомі у виші, аспірантуру методики оцінки рівня критичного мислення, здатності до самостійного пошуку якісної інформації, оцінки якості інтернет-контенту, ступеню об'єктивності інформації.

Орієнтуватися на такі характеристики рівня розвитку критичного мислення:

- *високий (просунутий)* рівень сформованості критичного мислення: наявність компетенцій, пов'язаних зі здатністю акумулювати дані з інтернет-ресурсів, систематизувати пошук інформаційних платформ, які мають необхідні дані, навички ідентифікації критеріїв достовірної та недостовірної інформації, валідних, соціально-значущих мережевих ресурсів, вміння конструктивно застосовувати потенціал нових медіа у пошуці нової інформації;

- *середній рівень* сформованості критичного мислення орієнтований на популярні інтернет-ресурси, демонструє нездатність самостійно та усвідомлено вибирати потрібну інформацію. Прийняття рішень при такому рівні - на основі емоційної оцінки та впливу авторитету;

- *низький рівень* демонструє не здатність диференціювати цифрові медійні продукти до ступеня достовірності та соціальної значущості, застосування у процесі пошуку вузького кола інтернет-ресурсів, перевагу у використанні тільки інформації з соціальних мереж. На цьому рівні - низькі когнітивні здібності, конформізм, некритичне сприйняття інформації, повна залежність від гаджетів, поверхневими знаннями про основні освітні та професійні онлайн

✓ Будувати індивідуальні траєкторії процесу розвитку критичного мислення, регулювати темп засвоєння в залежності від стану когнітивної сфери особистості.

✓ Впроваджувати у практику роботи розвиток когнітивних здібностей критичного сприйняття інформації з мережі, набуття незалежності від думки референтного оточення, навичок оцінки інтернет-контенту.

✓ Підтримувати розробку та впровадження авторських майстер-класів по розвитку критичного мислення.

✓ Стимулювати наукову роботу щодо дослідження можливостей розширення застосування цифрових комунікацій у системі освіти.

✓ Систематично діагностувати та порівнювати рівень критичного мислення користувачів з різною активністю.

✓ Вчити встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

✓ Постійно звертатися до пошуку необхідної інформації у гіпертексті з метою формування готовності знайомитися з різними точками зору, вибирати потрібну.

✓ Поширювати (при виконанні різноманітних завдань) звичку формулювати різноманітні запитання (закриті, відкриті уточнюючі тощо).

✓ Вчити учнів-студентів-дорослих людей відрізняти факти від думок, ставити запитання про достовірність та джерела інформації, аналізувати аргументи, екстраполювати їх на прийом обґрунтованих рішень.

✓ Вчитися новим прогресивним методам розвитку критичного мислення (SWOT-аналіз). Дати учням та студентам можливість використовувати ці методи для самостійного розв'язування проблем та аналізу інформації.

✓ Упроваджувати прогресуючі або випереджаючі за складністю завдання.

✓ Максимально адаптувати проблемні завдання, які вирішуються у навчальному процесі, до реалій сьогодення.

✓ Зважаючи на зв'язок між критичним та креативним мисленням, упроваджувати розвиток креативного мислення шляхом двох видів діяльності «мистецтво НА Інтернет-матеріалах», «мистецтво У Інтернет-середовищі».

✓ Вчити дискутувати у процесі навчання, занурювати учасників освітнього процесу у відповідні умови. Дискусії можуть допомогти учням, студентам, дорослим навчитися вислуховувати думки та переконання інших людей, формулювати власні думки та переконання, критично оцінювати думки, переконання інших людей.

✓ Застосувати різноманітні пізнавальні стратегії, які допомагають вивчати матеріал більш ефективно. Наприклад, можна навчити визначати ключові ідеї, робити висновки, ставити запитання тощо.

✓ Використовувати метод проектів. Проектні роботи можуть допомогти розвивати критичне мислення, оскільки вони вимагають від учнів, студентів, дорослих аналізувати інформацію, знаходити інформацію в різних джерелах, робити висновки та викладати свої думки та переконання. Проекти можуть бути створені для різних тем і включати такі завдання, як дослідження, написання есе, створення презентацій тощо.

✓ Продовжувати процес розвитку критичного мислення у домашніх завданнях, життєвих умовах, надаючи завдання, які вимагають активізації критичного мислення. Наприклад, написати есе, можна аргументувати свою точку зору за допомогою доказів з різних джерел. Або можна дати завдання пошукати новини на тему, яку вони вивчають, та аналізувати різні джерела інформації.

✓ Вчити формулювати запитання. Це може допомогти усвідомити рівень знань, що їм ще потрібно дізнатися.

Критичне мислення дозволить сучасному поколінню увійти у бурхливий інформаційний світ і вирішувати важливі життєві справи, діяти логічно та послідовно. Критичне мислення виходить за рамки запам'ятовування, заохочуючи людину у будь-якому віці з'єднувати точки між поняттями, розв'язувати проблеми, мислити творчо та застосовувати знання по-новому. Це забезпечить безпечне перебування у соціальних мережах, перетворюючи їх на додаткове джерело знань, що є важливими не лише для успіху в усіх предметних галузях, але й у повсякденному житті.

Висновки до розділу III

1. Цифрове середовище вплинуло на когнітивні функції осіб з високою цифровою активністю, сформувало нові види мислення (кліпове), позначилося на мислительних операціях, стратегіях, якості та швидкості умовисновків, абстрагування, імпульсивності, рефлексивності.

2. Молодь, дорослі поступово переконується у тому, що звичні способи мислення перестали забезпечувати ефективний результат у подальшій професійній діяльності, усвідомила необхідність розвитку критичного мислення, яке дозволить відповідати сучасним вимогам - приймати креативні, нестандартні рішення. Тому актуальності набуває використання освітнього середовища для оновлення, осучаснення методів впливу на когнітивну сферу людини, розвиток її мислення, яке адаптує молодь до нових умов.

3. Сучасна вища освіта стикається з відсутністю у студентів здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між компонентами знань, здібності розуміння до виявлення змісту явищ, які вивчаються, нездатності формулювати та обґрунтовувати свої погляди, думки. Дані діагностики, отримані у аудиторії досліджуваних, які мають вищу та середню спеціальну освіту, можуть бути іншими, у ситуації, коли освітні заклади будуть цілеспрямовано розвивати критичне мислення.

4. Одним з найбільш ефективних спеціальних методичних інструментів розвитку критичного мислення може бути технологічний цикл, розроблений американськими педагогами та психологами Дж.Стіл, К.Мередітом, Ч.Темплом, С.Уолтером: виклик, осмислення, рефлексія.

5. Розроблена нами (та частково апробована) розвивально-корекційна програма розвитку критичного мислення активних користувачів соціальних мереж, передбачала: опрацювання наукової літератури, наявних експериментальних досліджень, перевірка її на практиці.

6. На стадії виклику використовувалося: тестування, опитування, кросворди, створення «ментальних карт», термінологічний диктант; знайомство з

алгоритмом вивчення проблеми; створення кластерів; ведення щоденника; вироблення навички формулювання питань.

На стадії усвідомлення: набуття навичок роботи з різними видами інформації; опрацювання різних видів інформації: конспекти, схеми, презентації, тези; ведення подвійного щоденника; дебати; дискусії; секвейни.

Стадія рефлексування забезпечувала аналітичне проходження всіх етапів розвитку критичного мислення; написання есе; аналіз власних досягнень, досягнень товаришів; веб-квести.

7. Розвивально-корекційна програм передбачала: актуалізацію наявних знань, діагностику рівня розвитку критичного мислення, формування вміння ефективного використання соціальних мереж; усвідомлення змін рівня критичного мислення, важливості змін, сформувані певні компетенції.

ВИСНОВКИ

На основі системно-узагальнюючого теоретичного аналізу наукових джерел було з'ясовано ступінь розробленості у психолого-педагогічній науковій літературі проблеми впливу психологічних чинників на критичне мислення користувачів соціальних мереж на етапі дорослості. Визначено, що соціальні мережі як основна платформа існування сучасної молоді (особливо в умовах тривалого дистанційного навчання) М.Кастельс, О.Кущенко, С.Панюкова визначали як соціальну структуру, «мережеве суспільство», утворені індивідами чи організаціями, що забезпечують різноманітні соціальні взаємовідносини, групи соціальних об'єктів - «вузлів» (людей чи організацій), зв'язків між ними. Феномен соціальних мереж, їх основні функції, можливості психологічного впливу досліджували Ю.Данько, Л.Городенко, О.Немеш, О.Терешкун, Т.Фісенко та інші.

1. Проаналізовано наукові дослідження критичного мислення, його специфіки, у наукових працях як зарубіжних (Д.Дьюї, М. Вейнстайн, Є.Полат, Дж. Стіл та інші), так і вітчизняних психологів (С.Терно, О.Тягло, С.Максименко, Н.Харченко та інші). Визначено його такі характеристики критичного мислення: усвідомленість, самостійність, рефлексивність, аналітичність, раціональність, гнучкість, цілеспрямованість тощо. підкреслено важливість досліджувати критичне мислення користувачів соціальних мереж, у яких зникають макрокогнітивні (узагальнення, оцінка, глибина розуміння); мікрокогнітивні (порівняння, аналіз, логічність); афективні (самостійність, сміливість, наполегливість) характеристики критичного мислення.

Вивчення взаємовпливу «соціальні мережі-критичне мислення», визначення психологічних чинників розвитку критичного мислення - предмет дослідження Т.Хачумян, Н.Макаренко, Л.Саракун, Н.Дементієвської та інших. О.Брик, Л.Саракун, Д.Клустер відмічають фрагментарність, поверхневність, «мозаїчність», кліповість мислення користувачів соціальних мереж різного віку, аналізують їх вплив на всю психічну діяльність людини. Автори пропонують розвиток когнітивної сфери, конструювання аргументованих висловлювань,

майстерність формулювати запитання, аналізування інформації. Розвинене критичне мислення допомагає особистості аналізувати безкінечний потік інформації, протидіяти маніпулятивним впливам.

Узагальнено та проаналізовано психологічні чинники розвитку критичного мислення: психічна, психологічна гігієна користування соціальними мережами, підвищення мотивації до розвитку критичного мислення, цілеспрямований розвиток у інтерактивній формі мисленнєвих процесів, розвиток креативності.

2. Емпірично дослідили рівень розвитку критичного мислення у користувачів соціальних мереж. Було сформовано вибірку з 43 осіб (31 жінка, 12 чоловіків) етапу ранньої дорослості (20-40) ПрАТ «Суша Балка», які працювали на шахті «Ювілейна». Час перебування досліджуваних у соціальних мережах: 3-5 годин - 35,1%; 5 та більше годин - 64,9%.

Сформовано методологічний інструментарій: обсерваційні методи: (спостереження та самоспостереження), опитування, напівструктуроване інтерв'ю (вільна бесіда), тестування за допомогою методик Г.Айзенка «Діагностика ригідності» (визначення мотивації до змін); «Анаграми» (визначення рівня розвитку мисленнєвих процесів гнучкості, логічності, аналітичності, здатності до встановлення закономірностей); «Логічність умовисновків»; «Складні аналогії»; «Незвичайне використання звичайного предмету» Дж.Гілфорда (у модифікації О.Тунік) для діагностики креативності.

У результаті отримали дані: 6,9% досліджуваних визначили низький рівень ригідності поведінки, який свідчить про наявність мотивації до змін. 27,9%, важко змінюють свою думку, не мають прагнення передивлятися хибні позиції, обережно відносяться до нового, незвіданого у житті, важко змінюють звичний режим життя, 6,9% змогли продемонстрували високий рівень гнучкості мислення, як здатності перебудови способів вирішення задач (методика «Анаграми»). 44,1% мають низький рівень даного показника - компоненту критичного мислення, креативності та ресурсу, який забезпечує готовність до адекватного реагування на різноманітні життєві ситуації; 41,8% проявили дуже низький рівень аналітичності мислення; високий рівень логічності мислення

мають 32,5%, здатні виділяти головне, знаходити взаємозв'язки, передбачати щось, робити висновки. Була проведена діагностика креативності : оригінальність - 4,6%.

Визначення впливу соціальних мереж на критичне мислення особистості сформулювали у такому припущенні: кількість неконтрольованого часу, відсутність мети перебування у соціальних мережах, якість матеріалів соціальних мереж погіршує рівень аналітичності, гнучкості, логічності, креативності критичного мислення, гальмує мотивацію до його розвитку. Для перевірки даного припущення було використано кореляційний аналіз, розроблений К.Пірсоном.

3. Для підвищення рівня розвитку критичного мислення була розроблена спеціальна розвивально-корекційна програма, у основу якої покладено один з найбільш ефективних спеціальних методичних інструментів розвитку критичного мислення - технологічний цикл, розроблений американськими педагогами та психологами Дж.Стіл, К.Мередітом, Ч.Темплом, С.Уолтером: виклик, осмислення, рефлексія.

Розроблена нами (та частково апробована) розвивально-корекційна програма розвитку критичного мислення активних користувачів соціальних мереж, передбачала: опрацювання наукової літератури, наявних експериментальних досліджень, перевірка її на практиці.

На стадії виклику використовувалося: тестування, опитування, кросворди, створення «ментальних карт», термінологічний диктант; знайомство з алгоритмом вивчення проблеми; створення кластерів; ведення щоденника; вироблення навички формулювання питань

На стадії усвідомлення: набуття навичок роботи з різними видами інформації; опрацювання різних видів інформації: конспекти, схеми, презентації, тези; ведення подвійного щоденника; дебати; дискусії; секвейни

Стадія рефлексування забезпечувала аналітичне проходження всіх етапів розвитку критичного мислення; написання есе; аналіз власних досягнень, досягнень товаришів; веб-квести.

Розвивально-корекційна програм передбачала: актуалізацію наявних знань, діагностику рівня розвитку критичного мислення, формування вміння ефективного використання соціальних мереж; усвідомлення змін рівня критичного мислення, важливості змін, сформувані певні компетенції.

4. Проведена експериментальна робота дозволила розробити психолого-педагогічні рекомендації для впровадження у освітній процес, процес саморозвитку, проведення наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архіпова Є. О., Ковалевська О. В. Критичне мислення як необхідна складова розумової діяльності людини в межах сучасного інформаційного суспільства. // Гуманітарний часопис. 2012. № 2. С. 34–38.
2. Авершин А.О., Яковенко Т.В. Формування критичного мислення у студентів інженерно-педагогічних ВНЗ (2009).
[URL: http://repo.uipa.edu.ua > bitstream > A_Avershin \(дата звернення 2.06.2023\)](http://repo.uipa.edu.ua/bitstream/A_Avershin)
3. Балардим В. М. Роль соціальних мереж та віртуальних спільнот в освіті учнівської молоді // Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Київ, 2015. URL: http://lib.iitta.gov.ua/10355/1/Baladym_zvitna_19_03_2015.pdf. (дата звернення 12.09.2023).
4. Биков В. Ю. Відкрите навчальне середовище та сучасні мережні інструменти систем відкритої освіти // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. Київ, 2010. №9. С.9–15. URL: file:///C:/Users/Zhanna/Downloads/Nchnpu_2_2010_9_4.pdf. (дата звернення 21.03.2023).
5. Бондаренко Т.Г. Способи привернення уваги інтернет-аудиторії // Наукові записки Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. С. 255.
6. Брик Оксана. Важливість читання та методи заохочення до нього // Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка та психологія». 2019. №2 (18). DOI: 10.32342/2522-4115-2019-2-18-5
7. Блейк С., Пейп С., Чошанов М. Використання досягнень нейропсихології у педагогіці США // Педагогіка, 2014. №5. С.85-91.
8. Васенко О.В., Різник В.В. Сутність та перспективи розвитку критичного мислення студентів в середовищі інтерактивних медіа // Науковий часопис НПУ ім.М.Драгоманова. 2018. Серія 17. С.34-42. URL: npu.edu.ua
[https://enpuir.npu.edu.ua > Vasenko_Riznik \(дата звернення 1.03.2023\)](https://enpuir.npu.edu.ua/Vasenko_Riznik)
9. Сіранчук Н.М. Учіння Л.Виготського про мислення та мовлення і методична стратегія розвитку мовленнєвих творчих здібностей молодших школярів //

Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2014. Вип.66. С.184-187.

10. Вовк Т. В. Технологія розвитку критичного мислення як засіб формування особистості учня // Педагогічна майстерня, 2012. № 2 (14).

11. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цьому навчати : [наук.-метод. посібник]; за наук. ред. О. І. Пошетун. Харків, 2007. 190 с.

12. Гупан Н. Формування критичного мислення учнів у процесі навчання прав людини // Психолого педагогічні проблеми сільської школи : збірник наук. праць / Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2008. № 27.

13. Галян І.М. Психодіагностика: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2009. 465с.

14. Гаркуша І.В., Кайко В.І. Психологічні аспекти та основні мотиви використання соціальних мереж // Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка та психологія». 2019 №2 (18). С.40-48.

15. Гордійчук Г. Б. Використання інформаційного освітнього середовища в навчальному процесі педагогічного вищого закладу // Освітнє середовище для підготовки майбутніх педагогів засобами ІКТ: монографія / за ред. проф.

Р. С. Гуревича. Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2011. С. 46–97.

16. Дементієвська Н.П. Формування навичок критичного оцінювання веб-ресурсів і проблема безпеки учнів в Інтернеті. URL: itta.gov.ua
<https://lib.iitta.gov.ua> > [Dementievskia_Crit_o](#)

(дата звернення 12.04.2023).

17. Рогозіна Л., Негур А., Залюбівська О. Педагогічні ідеї Д.Дьюї у світлі сучасних освітніх тенденцій. URL: www.vntu.edu.ua > [bitstream](#) > [handle](#) (дата звернення 1.10.2023).

<http://ir.lib.vntu.edu.ua> > [bitstream](#) > [handle](#) (дата звернення 1.10.2023).

18. Дослідження інтернет-залежності підлітків в умовах освітнього середовища як фактор психологічної безпеки особистості. Світ науки. Педагогіка та психологія.2022.№5. Том 10. С.1-15 [www//mir-nauki.com](http://www.mir-nauki.com)

19. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладник Н.Наволокова. Харків: «Основа», 2009. 176 с.
20. Іщенко М. Нестандартні способи розвинути критичне мислення. UNICEF Україна. 2021. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/nonstandard-ways-to-develop-critical-thinking>. (дата звернення 15.07.2023)
21. Енніс Р. Critical thinking. URL: <http://faculty.education.illinois.edu/rhennis/> (дата звернення 2.09.2023).
22. Ковальчук О. В., Лорві І. Ф., Волочай М. І. Просування освітньої послуги у соціальній мережі Facebook //Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. 2017. Вип. 14. С. 134–143.
23. Карр Н. Чи робить Google нас дурнішими (2015). URL: delovoy.com.ua (дата звернення 21.10.2023).
24. Кокарча Ю. А. Віртуальна спільнота як елемент інформаційного суспільства в соціальних медіаресурсах. Соціально-політичні, економічні та 8 гуманітарні виміри європейської інтеграції України: зб. наук. пр. VII Міжнар. наук.-практ. конф.(05–07 червня 2019р.). Вінниця, 2019. Ч. 2. С. 202–210.
25. Казаченко Н. Коли не працює критичне мислення і для чого нам здоровий глузд // Актуальні проблеми духовності. Збірник наукових праць. Редактор Я. Шрамко. Кривий Ріг. 2020. Випуск 21. С. 204-228.
26. Капраль О.Р. Аналіз доцільності окремих обмежень у алгоритмах соцмереж. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-20> (дата звернення 1.04.2023).
27. Канеман Д. Мислення швидке й повільне. Київ: Наш формат, 2017. 480 с.
28. Корольов Є. Соцмережі розчиняють науку та перетворюють її на «клікбейт». Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки. 2019. № 1. С. 51–52.
29. Кетас. М. Як активізувати критичне мислення: сучасний підхід. URL: [eba.com.ua https://eba.com.ua](https://eba.com.ua) > [yuk](https://eba.com.ua) (дата звернення 5.05.2023)

30. Камінська О. В. Психологічні детермінанти формування інтернет-залежності // Проблеми сучасної психології . 2013. Вип. 22. С. 194-204.
31. Крамаренко Т.В. Використання Інтернету та електронних освітніх ресурсів у навчальному процесі вищих навчальних закладів // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2016. № 1 (11). С. 251–256.
32. Критичне мислення: комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни: навч. посіб. для рівня підготовки “доктор філософії” для спеціальності 033 Філософія / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Піхорович В.Д. Електронні текстові дані (1 файл: 99,3 Кбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 66 с.
33. Критичне мислення: освіта, творчість, цінності : монографія / За заг. ред. В.Г.Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. 200с.
34. Конверський А.Є. Критичне мислення. Підручник для студентів вищих навчальних закладів усіх спеціальностей. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 370с.
35. Корольов Є. Соцмережі розчиняють науку та перетворюють її на «клікбейт»// Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки. 2019. № 1. С. 51–52.
36. Клустер Д. Що таке критичне мислення // Міжнародний журнал про розвиток мислення через читання та письмо. 2001.№4. С.36-40.
37. Лотоцький І.В.Критичне мислення як базовий елемент медіа культури.
[URL: https://psytir.org.ua](https://psytir.org.ua) > [upload](#) > [journals](#) > [authors](#) (дата звернення 23.10.2023)
38. Лютий В.П., Коломієць К.С. Залежність від соціальних мереж як проблема сучасних студентів // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2014. №3-4. С. 6-12.
39. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення // Вісник програм шкільних обмінів. 2006. № 27. С. 17-23.
40. Медіаграмотність : підручник для вчителів / Сінді Шейбе, Фейз Рогоу /

- Перекл. з англ. С. Дьома; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. Київ: Центр Вільної Преси, Академія Української Преси, 2017. 319 с.
41. Мороз, О. Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінку українців. Київ: Yakaboo Publishing, 2020. 228с.
42. Мислення та інтелект / Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук // Психологія. К. : Либідь, 2003. 560 с.
43. Макаренко Н.М. Курс «Медіапсихологія» як засіб розвитку критичного мислення студентів. Філософія освітнього простору вищої школи: психологічний та психолінгвістичний дискурс: колективна монографія /за ред.Н.Корчакової. Київ: Центр учбової літератури. 2022. С.184-219.
44. Мина Ж.В. Соціальні мережі як засіб інформаційної активності учнівської та студентської молоді у навчально-виховному процесі та професійному виборі. Том 32 (71) № 1 Ч. 3 2021 С.278. URL: DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-3/45>
45. Методологія досліджень та використання інтернет-ресурсів (для науковців сектору безпеки та оборони) : Підручник / О.В.Акульшин, О.Т.Заруба та ін.; за заг. ред. Л. Ф. Компанцевої. К., 2015. 344 с.
46. Назар М. М. Психологічний вплив спілкування у мережі Інтернет на формування певних особистісних особливостей її користувачів // Проблеми сучасної психології. 2009. №. 4 (11).
47. Новосельський Іван. Українські соціальні мережі: специфіка та проблеми функціонування. URL: DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-5.14>
48. Остапенко І. В. Медіаконтент як засіб розвитку громадянської компетентності молоді : методичні рекомендації. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 36 с.
49. Олексюк Н.В., Лебеденко Л. В. Використання електронних соціальних мереж у соціально-педагогічній роботі зі школярами // Інформаційні технології і засоби навчання. 2015. Т. 48. №4. С. 88–102.

50. Основи критичного мислення: методичний посібник для вчителів автори О.Пометун, І.Сущенко. Д: Ліра, 2016. 156 с.
51. Овчарук О. В. Інформаційно-комунікаційна компетентність як предмет обговорення: міжнародні підходи // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2013. № 7. С. 3-6.
52. Пригорницька О. Фейкова інформація в соціальних медіа: виявлення, оцінка, протидія // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2017. Вип. 48. С. 439–452. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_48_34 (дата звернення 15.10.2023).
53. Посохова В. Особливості життєвого планування Інтернет-залежної молоді // Психологічні перспективи. 2014. Вип.6 . С.150–157.
54. Почепцов Г. Інформаційна війна як інтелектуальна війна. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/13303>. (дата звернення 1.11.2023).
55. Практична медіаосвіта: медіаграмотність в освітньому просторі : навч.-метод. посібник / уклад. : В. В. Байдик, О. В. Проніна; за заг. ред. В. В. Байдик. Лисичанськ, 2021. 66 с.
56. Піхорович В.Д. До питання до визначення поняття «віртуальна реальність». Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Глушковські читання». Київ, 2019. С.130-133.
57. Пирог Ганна. Психологічний аналіз форм відображення процесу мислення в соціальних мережах // Science and Education, 2017, Issue 7. С.50-57.
URL: DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-7-8>
58. РадченкоМ. В. Освітній потенціал соціальних мереж як складової інформаційно-освітнього середовища. // SWord. 2014.
URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer35/726.pdf>. (дата звернення 21.09.2023)
59. Рожило М.А. Критичне мислення як інструмент медіаграмотності з протидії фейкам та маніпуляціям. URL: vnu.edu.ua
https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/kryt_mysl (дата звернення 10.04.2023).

60. Соснюк О.П., Остапенко І.В. Психологічні особливості активності користувачів соціальних медіа. Український психологічний журнал, 2019. №2 (12). С. 207–225.
61. Саракун Л. Вплив соціальних мереж на розумову діяльність людини // Вісник Національного університету харчових технологій. Київ. Україна, 2019. URL
nuft.edu.ua
<https://dspace.nuft.edu.ua › jspui › bitstream> (дата звернення 22.12.2022)
62. Суська О.О. Інформаційний імунітет: Проблеми психологічного захисту в інформаційному просторі : монографія. К. : [Б. в.], 2008. С. 239-248.
63. Сибіряков С. Соціальні медіа як середовище архетипного впливу на масову свідомість. URL:
<http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/4/08.pdf>. (дата звернення 1.03.2023).
64. Соліс Б. Типи користувачів соціальних мереж. URL:
detector.media
<https://ms.detector.media › post> (дата звернення 1.03.2023).
65. Степаненко В.І., Степаненко В.В. Використання потенціалу соціальних мереж для розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти //Освіта та педагогічна наука. №1 (179), 2022. С.73.
66. Стил Дж., Мередит К., Темпл Ч., Уолтер С. Основы критического мышления: междисциплинарная программа //пер. с англ.. Часть 1. Изд-во «ИОО», 1997. 231 с.
67. Серр М. Девочка с пальчик /Пер.с англ. Вакуленко Н. АД Маргинем Пресс, 2016. 198 с.
68. Турецька Х.І. Психологічні чинники Інтернет-залежності // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. №2 (2). С.95-104.
69. Тимоха С.Теоретичні основи розвитку критичного мислення студентів // Гуманізація навчально-виховного процесу. Випуск LV. Частина II.

Слов'янськ, 2011

URL:// http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/gnvp/2011_55_2/8.pdf^f (дата звернення 20.06.2023).

70. Таланчук О.Б. Образ бібліотеки у соціальних мережах. Імідж книгозбірні та бібліотечного працівника в сучасному суспільстві. URL: http://lib.khnu.km.ua/about_library/metodob/Buleten15/buleten15.htm#tal. (дата звернення 30.06.2023).

71. Токарева Н.М. Розвиток критичного мислення // Психологія управління освітнім процесом у сучасному суспільстві. Видавничий дім «Гельветика», 2020. С.586-588.

72. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія / Історія в сучасній школі, 2012. №7-8 С.27-38.

73. Терно С.О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії): [посібник для вчителя]. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 105 с.

74. Тищенко К. Зубрити – не вихід. Як у школах вчитимуть критичному і креативному мисленню // Українська правда. Життя. 2016. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/07/5/214729/> (дата звернення 10.06.2023)

75. Тягло О. Українська освіта в лабіринтах реформ. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі // Філософія освіти. Philosophy of Education. 2017. № 2 (21) С.240-257.

76. Уварова Т.І., Степанова Г.І. Медіаграмотність як пріоритетна компетенція в сучасній освіті

URL:<http://www.sci-notes.mgu.od.ua> > archive (дата звернення 23.11.2023)

77. Урбан К. заохочення та підтримка креативності у школі // Іноземна психологія. 1999. №11. С.41-51.

78. Хачумян Т. І. Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій: дис. канд. пед. наук: 13.00.09 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х., 2005. 185 с.

79. Халперн Д. Психологія критичного мислення. URL:<http://www.nbuuv.gov.ua> (дата звернення 1.09.2023)
80. Хоменко Ірина. Методи розвитку критичного мислення та його складові. URL inrespublica.org.ua <https://inrespublica.org.ua> > г... (дата звернення 1.08.2023)
81. Харченко Н. Розвиток критичного мислення. Інноваційні форми роботи для дітей і дорослих / Н. Харченко; Київ : «Видавнича група «Шкільний світ», 2018. 120 с. (Бібліотека «Шкільного світу»)
82. Шадриков В.Д. Ментальний розвиток людини. Харків: Основа, 2007.284с.
83. Ямщикова Л. Критичне мислення як вид розумової діяльності URL: http://spc.ks.ua/file_download/42 (дата звернення 11.09.2023)
84. Як розвивати медіаграмотність студента та викладача університету: стратегії та техніки : зб. ст. / редкол.: Д.И. Губаревич (відп. ред.) та інші; загальна редакція В.В. Самохвала. БГУ, 2017. Вип. 10. (199). С. 6.
85. Astin A.W. Student Involvement. A developmental Theory for Higher Educational // [Journal](#) of College Student Personnel. Vol.25 No4 P.297-308.
86. Burbules, N. and Berk, R. (1999) Critical Thinking and Critical Pedagogy. Critical Theories in Education. New York: Routledge. 2020.132 p.
87. Bayer JB, Triêu P, Ellison NB: Social media elements, ecologies, and effects // Annu Rev Psychol. 2020. №71. P.471–497
88. Bloom B. Taxonomy of educational objectives :The classification of educational goals. New York, Longman, 1956. 221 p.
89. Chaffee J. The thinker's way. Steps to a Richer Life [Text] / J. Chaffee. – Boston–New York–Toronto–London : Little, Brown and Company, 2008. p.218.
90. Ellering N. Social Media Engagement Tactics That Will Boost Shares And Conversions. URL: <https://coschedule.com/blog/social-media-engagement-tactics>. (дата звернення 11.06.2023)
91. Lipman M. Thinking Children and Education. Montclair State College, 1993. — 432 p.

92. Marklund B. Teachers' Many Roles in Game-Based Learning Projects // Proceedings of the 9th European Conference on Games Based Learning. Academic Conferences and Publishing International Limited, UK, 2015. P. 359–367.
93. Howe N., Strauss W. Millennials rising : the next great generation // Vintage Books New York, 2020. 432 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Показники критичного мислення

№	Група критеріїв	Показники
1.	Афективні	• самостійність мислення; • розуміння егоцентричних і соціоцентричних мотивів; • неупередженість суджень; • бачення взаємозв'язку емоцій і переконань; • стриманість від поспішних суджень; • сміливість мислення; • добросовісність мислення; • наполегливість у вирішенні інтелектуальних завдань; • впевненість міркувань.
2.	Макрокогнітивні	• узагальнення без прагнення до спрощення; • співставлення аналогічних ситуацій, з використанням знань до нового контексту; • розширення погляду: розгляд питання з різних боків, висловлювання різноманітних аргументів, гіпотез; • зрозумілість висловлюваних припущень, висновків, переконань; • зрозумілість викладення, продуманість вибору слів; • розробка оцінних критеріїв: зрозумілість базових цінностей і норм; • оцінка надійності інформації; • глибина мислення: виділення найбільш значимих питань; • аналіз аргументів, пояснень, переконань, гіпотез; • вироблення/оцінка конкретних рішень; • аналіз і оцінка людських вчинків/ліній поведінки; • критичний підхід до читання: розуміння суті, критична оцінка прочитаного; • критичне слухання (діалог «без слів»); • встановлення міжпредметних зв'язків; • здатність вести «сократівську бесіду» через діалог приходити до розуміння й оцінки переконань партнера; • роздуми в діалозі: порівняння різноманітних поглядів, підходів, гіпотез; • уміння розмірковувати діалогічно: оцінка поглядів, підходів, гіпотез.

3.	Мікрокогнітивні	● порівняння абстрактних понять дійсності;● точність і критичність висловлювань;● аналіз й оцінка висловлювань;● аналіз й оцінка висновків;● уміння виділити інформацію, пов'язану з питанням, яке розглядається;● логічність пояснень, умовиводів, прогнозів;● оцінка доведення висловлювання;● уміння бачити протиріччя у розмірковуванні;● аналіз прямих і непрямих наслідків подій/явищ.

МЕТОДИКА «ДІАГНОСТИКА РИГІДНІСТЬ» (Г. АЙЗЕНК)

Інструкція. Якщо Ви повністю згодні з твердженнями про тих чи інших особливостях поведінки, представленими в опитувальнику, то поряд з номером твердження поставте 2 бали, якщо згодні в принципі - 1 бал, якщо не згодні зовсім - 0.

Текст опитувальника:

1. Мені важко змінювати звички.
2. Я нелегко перемикаю увагу.
3. Я дуже насторожено ставлюся до всього нового.
4. Мене важко переконати.
5. Нерідко у мене не виходять з голови думки, від яких слід було б звільнитися.
6. Я важко зближуються з людьми.
7. Мене засмучують навіть незначні порушення плану.
8. Нерідко я проявляю впертість.
9. Я неохоче йду на ризик.
10. Я різко переживаю відхилення від прийнятого мною режиму.

Обробка результатів. Підраховується сума балів, проставлених згідно з інструкцією. 0-7 балів - ригідності немає, притаманна легка переключаємость з однієї установки на іншу; 8-14 балів - середній рівень ригідності; 15-20 балів - сильно виражена ригідність.

Автор: Аверіна І.С.

Тест розроблений на основі теста Дж. Гілфорда.

Ціль: оцінка рівня розвитку творчих здібностей особистості

Вік досліджуваних: підлітки віком 10-18 років.

Інструкція: «Вам буде названий звичайний, буденний предмет. Придумайте для цього предмета якомога більше різних і незвичайних способів використання, висловіть якомога більше ідей – як практично він міг би використовуватися. Ваші пропозиції повинні бути реальними і здійсненними. Запишіть свої думки коротко, але зрозуміло. Роз'ясніть, якщо це необхідно, однією або двома фразами, як даний предмет може бути змінений, як з нього зробити інший предмет або пристрій.

Наприклад, цеглина може бути використана:

1. як стіл – багато цеглин, складених одна на одну.
2. як олівець – писати шматочком на брукувці. Якщо ви напишете просто слова «стіл» або «олівець», ваші ідеї будуть незрозумілими для інших людей. Опишіть тому свої ідеї якомога конкретніше, не давайте загальних відповідей. Кожну нову думку записуйте у новому рядку.

Для кожного завдання у вас 6 хвилин часу».

Після прочитання інструкції можна відповісти на всі запитання учнів, але при цьому слід постаратися не виходити за рамки інструкції. Якщо необхідно, можна прочитати інструкцію ще раз. Тільки після цього експериментатор повинен голосно і чітко вимовити назву першого предмету: «Газета» («Дерев'яна лінійка»).

Час роботи з кожним предметом – 6 хвилин. За цей час досліджуваним пропонується придумати якомога більше різних незвичайних способів застосування цих предметів і записати їх у спеціально призначеному бланку.

Експрес-аналіз результатів цього завдання полягає в підрахунку кількості неповторюваних, відповідних завданню відповідей. При цьому викреслюються

всі безглузді, абсурдні відповіді (наприклад, зробити з газети космічну ракету), а також всі повторювані відповіді, крім однієї (наприклад, з трьох відповідей: постелити газету як скатертину, як серветку і як покривало, – враховується лише одна . Однак відповідь: постелити газету в клітку, – повинна враховуватися, тому що в цій відповіді газета має іншу функцію – догляд за тваринами).

Загальна оцінка рівня розвитку творчих здібностей особистості здійснюється на основі аналізу 4 параметрів: швидкості, гнучкості, оригінальності, розробленості завдання.

Не слід проводити одночасне тестування у великих групах учнів. Оптимальний розмір групи – 10-12 чоловік. При тестуванні учень повинен сидіти за столом один, щоб виключити списування відповідей. Необхідно, щоб у всіх учнів були олівці або ручки, а також бланк для відповідей. Експериментатору необхідно мати інструкції і секундомір.

Час проведення тесту – по 6 хвилин на кожне завдання (тест складається з двох завдань) плюс час для інструкції. Разом з підготовкою, читанням інструкцій, роздачею бланків для відповіді на проведення тестування необхідно відвести близько 20 хвилин.

Коли всі учні будуть готові, експериментатор зачитує інструкцію строго по тексту. Цей же текст лежить перед кожним учнем.

УДК 159.922.7

Воєводська Олена

Магістрантка психолого-педагогічного факультету
Криворізького Державного педагогічного університету

Науковий керівник:

Макаренко Наталія,

кандидат психологічних наук, доцент

nmakarenko6337@gmail.com

Критичне мислення користувачів соціальних мереж та можливості його розвитку

Вступ. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (інформаційні уніфіковані технології, медіатрансляції, програмне забезпечення, соціальні мережі) істотно прискорили темп сучасного життя, вплинули на особистість, яка одночасно існує у віртуальному та реальному світі. Обидві світи формують ціннісний, потребовий світ людини, збагачують (чи збіднюють) її психічне буття. Предметом наукових досліджень стає аналіз апаратної та програмної складової інформаційно-комунікаційних технологій, їх впливу на людину, особливо у дитячому та юнацькому віці. Саме у цьому віці - сенситивний період розвитку критичного мислення, яке допоможе користувачу соціальних мереж орієнтуватися у інформаційному потоці.

Мета роботи. Представити узагальнений теоретичний огляд науково-психологічної літератури з проблеми впливу соціальних мереж на рівень розвитку критичного мислення.

Результати та обговорення. Особливої уваги потребує визначення ролі соціальних мереж у формуванні особистості. В узагальненому вигляді багатозначне поняття «соціальні мережі» можна представити (за О.Кущенко, С.Панюковою) як соціальну структуру, утворену індивідами чи організаціями, що забезпечує різноманітні соціальні взаємовідносини. Соціальні мережі відіграють як позитивну (є джерелом інформації, майданчиком для розвитку бізнесу, реклами, спілкування, створення платформ за інтересами), так і негативну роль (погіршують комунікативні здібності, формують залежність, знижують якість пізнавальних процесів). Недостатній рівень розвитку критичного мислення (чи його відсутність) у результаті неконтрольованого перебування у соціальних мережах останнім часом турбує психологів, педагогів. Особливо актуальною проблема розвитку критичного мислення стає у час незворотних змін, прискорення темпів інформаційного, технічного розвитку сучасного суспільства, у сфері споживання інформації. Діти та молодь починають формувати власну індивідуальність не на зразках патернів батьківської поведінки та сталих цінностей минулого, а під впливом інформаційно-комунікаційних технологій (соціальних мереж, програмного забезпечення тощо). Саме тому потрібно скеровувати цей процес, оснащувати молодь такими знаннями, вміннями, навичками, які дадуть можливість утриматися у бурхливому інформаційному просторі.

Так, аналізу специфіки критичного мислення, присвячені наукові праці як зарубіжних (Д.Дьюї, М. Вейнстайн, Є.Полат, Дж. Стіл та інші), так і вітчизняних психологів (С.Терно, О.Тягло, С.Максименко, Н.Харченко та інші) [1]. Дослідники визначають складність, багатозначність поняття, його характеристики: усвідомленість, самостійність, рефлексивність, аналітичність, раціональність, гнучкість, цілеспрямованість тощо. Усвідомленість допомагає знаходити виходи за існуючі межі уявлень, самостійність дозволяє особистості

формулювати нові завдання. Самостійність мислення (на думку С.Максименка) дає можливість творчого підходу до пізнання дійсності з урахуванням досвіду минулих поколінь. Розвинене критичне мислення допомагає особистості аналізувати безкінечний потік інформації, протидіяти маніпулятивним впливам.

Взаємовплив «соціальні мережі-критичне мислення», визначення психологічних чинників розвитку критичного мислення - предмет дослідження Т.Хачумян, Н.Макаренко, Л.Саракун, Н.Дементієвська та інших. Зокрема, Н.Дементієвська підкреслює необхідність формування критичного мислення для ефективної роботи з інтернет-матеріалами у зв'язку зі зниженням ролі вчителя у освітньому процесі, не обмеженістю інформаційного матеріалу, низьким рівнем технічних знань для максимального використання можливостей соціальних мереж тощо. Н.Макаренко наголошує на необхідності поширення медіаосвіти - майданчика розвитку критичного мислення [2;3], Т.Хачумян пропонує форми та методи розвитку критичного мислення студентів вишів.

Надзвичайно важливим чинником розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж, на наше переконання, це - прискіпливе ставлення до контенту, дотримання відповідних правил, алгоритму активності з урахуванням необхідності умов психічної та психологічної гігієни. Не слід забувати, що перебування у соціальних мережах впливає на особистість навіть таким фактором як ранжування, модерування розміщення інформації. Наприклад (як зазначає О.Капраль) [4], деякі правила у найбільш популярній в Україні соціальній мережі Instagram примушують просувати контент тих блогерів, які можуть викликати ажіотаж, а не потребу у аналізі проблеми, матеріалу. У мережі TikTok інформативного (а не розважального) контенту взагалі немає. YouTube зловживає клікбейтними назвами, які брехливо обіцяють важливу інформацію, якої немає, що особливо важко визначити людині з нерозвинутою критичністю мислення. Такі принципи модерації сприяють когнітивним викривленням у споживачів та призводять до:

- спрощення шляхів обробки матеріалу;

- не здатності концентруватися на основному, важливому;
- неспроможності виділяти головне та бачити шляхи вирішення проблеми;
- спотворення суджень, які базуються на неповній інформації тощо.

Тобто, неконтрольоване перебування у соціальних мережах, знайомство з неякісним матеріалом гальмує процес розвитку критичного мислення.

Надзвичайно важливим та актуальним наразі стає пошук шляхів підвищення рівня критичного мислення, особливо у тих, хто зловживає соціальними мережами, використовуючи їх як «вбивання вільного часу».

Значна кількість досліджень психологічних чинників розвитку критичного мислення користувачів соціальних мереж (О.Пометун, Л.Пилипчатіна, І.Сущенко, І.Баранова) пропонує розвиток когнітивної сфери, конструювання аргументованих висловлювань, майстерність формулювати запитання, аналізування інформації. Психологічні чинники розвитку критичного мислення (психічна гігієна користування соціальними мережами, підвищення мотивації до розвитку критичного мислення, цілеспрямований розвиток у інтерактивній формі мисленневих процесів, розвиток креативності), механізм їх дії представлено у Н.Макаренко, О.Пометун, Н.Дементієвська, С.Тимохи тощо. Інститут інноваційних освітніх технологій визначає підбір форм, методів, стилю навчання, рефлексію, моделювання. Т.Тимоха представляє створення теоретичного підґрунтя як чинник розвитку критичного мислення [2;5].

Також поширюються дослідження психологічних особливостей критичного мислення у користувачів соціальними мережами юнацького віку (О.Брик, Л.Саракун, Д.Клустер) та шляхів його розвитку. Психологи відмічають фрагментарність, поверхневність, «мозаїчність», кліповість мислення користувачів соціальних мереж юнацького віку, аналізують їх вплив на всю психічну діяльність людини. О.Власенко, В.Різник представляють аналіз інтерактивних методів розвитку критичного мислення у юнацькому віці, пропонуючи розвивати здатність формулювати запитання, розробляти сценарії, розвивати рефлексію тощо.

А для ефективного існування у сучасному інформаційному просторі необхідно розвинути такі механізми критичного мислення (за Д. Клустером, К.Уейдом, К.Таврисом), які представлені на рисунку (дивись рисунок 1):

Рис.1. Механізми критичного мислення, необхідні користувачу соціальних мереж.

Н.Дементієвська вважає, що основним методом розвитку критичного мислення (готовності до критичного оцінювання контенту, знання критеріїв оцінювання, стратегій критичного мислення, здатності критично оцінювати себе, думки інших, можливостей соціальних мереж для перевірки тощо) не приділяється достатня увага у освітніх закладах всіх рівнів акредитації. Зокрема, методики вивчення навчальних предметів взагалі не приділяють уваги формуванню критичного мислення саме у використанні Інтернет-ресурсів [2].

М.Рожило підкреслює важливість розвитку навичок факт-чекінгу, як основи розвитку критичного мислення. Саме ці навички покращать основи верифікації інформації, дадуть змогу ретельного аналізу інформації з соціальних мереж, які все більше впливають на реальне життя користувачів [6].

О.Овчарук представляє матеріали дослідження «Цифрова компетентність на практиці: рамковий аналіз», які побудовані на рекомендаціях Європейської комісії Євросоюзу до розвитку ключової компетенції для навчання протягом життя: «здатність упевнено, критично та творчо використовувати інформаційно-комунікаційні технології для досягнення цілей, що відносяться до галузі роботи, зайнятості, навчання, дозвілля, включення та участі у життя суспільства».

І.Новосельський аналізує зміни, які стрімко відбуваються у соціальних мережах, особливо під час тривалого дистанційного навчання, зазначив, що знизився рівень критичного мислення, інтелектуального потенціалу середнього користувача соціальної мережі, а це призвело до зростання простору для маніпуляцій: тролінгу, посилення інформаційних шумів, клікбейтингу. Держава повинна сприяти формуванню медіаграмотності молоді України, яка має фокусуватися на формуванні засад критичного мислення та імунітету до маніпуляцій громадською свідомістю та пропаганди.

Значна кількість досліджень (Є.Корольов, А.Казанцева) присвячена якості Інтернет матеріалів, якими користуються наразі учні, студенти. Нерозвинене критичне мислення сприяє використанню тих сайтів соціальних мереж, які наповнені відвертим «інтернет-сміттям», які завзяті користувачі сприймають як надійні. А.Казанцева, зокрема, орієнтує на розвиток тих навичок критичного мислення, які допоможуть виокремлювати якісну Інтернет-інформацію: перевірку джерел інформації, оцінка якості цих джерел у науковому світі, здатності вибирати основне тощо.

Узагальнюючи, зазначимо існуючу проблему зниження рівня критичного мислення, недостатності уваги до його розвитку, неякісного розвитку критичного мислення у користувачів соціальних мереж. Саме цьому присвячені наші подальші експериментальні дослідження, результати яких буде викладено у наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1.Тягло О. Українська освіта в лабіринтах реформ: Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2017. № 2 (21) С.240-257.

2.Дементієвська Н.П. Формування навичок критичного оцінювання веб-ресурсів і проблема безпеки учнів в Інтернеті. URL: itta.gov.ua
<https://lib.iitta.gov.ua> > [Dementievska_Crit_o](#)
(дата звернення 12.04.2023).

3.Макаренко Н.М. Курс «Медіапсихологія» як засіб розвитку критичного мислення студентів. Філософія освітнього простору вищої школи: психологічний та психолінгвістичний дискурс: *колективна монографія* /за ред.Н.Корчакової. Київ: Центр учбової літератури. 2022. С.184-219.

4.Капраль О.Р.Аналіз доцільності окремих обмежень у алгоритмах соцмереж. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-20> (дата звернення 1.04.2023).

5.Основи критичного мислення: *навчальний посібник для учнів 10(11) класів.* / О.Пометун, Л.Пилипчатіна, І.Сущенко, І.Баранова. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2016.192 с.

6.Рожило М.А. Критичне мислення як інструмент медіаграмотності з протидії фейкам та маніпуляціям. URL: vnu.edu.ua
<https://evnuir.vnu.edu.ua> > [bitstream](#) > [kryt_mysl](#) (дата звернення 10.04.2023).